

ΣΑΒΒΑΤΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ.

ΤΕΥΧΟΣ Α'. Ἀριθ. 19.

Σάββατον 14/27 Ἀπριλίου 1878.

Τιμὴ 3 χαρτόγρασα.

Κωνσταντινούπολις, 14/26 Ἀπριλίου.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΠΡΟ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ.

Οἱ ἱστορικοὶ καλούμενοι παραλληλισμοὶ κακῶς ἐν γένει τὰ πράγματα παριστώσι, διότι παρεισάγουσι πλείονα ὁμοιότητα τῆς πράγματι ὑφισταμένης μεταξύ δύο διαφόρων περιόδων γεγονότων. Ἡ ἱστορία οὐδέποτε κατ' ἐπανάληψιν ἀφηγείται γεγονότα τὰ αὐτά, οὐδὲ αἱ κατὰ τινα περιόδον προκαλέσασαι τὰ γεγονότα περιπέτεια δυναντὸν ἢ ἀναφανῶσιν ἀπαρλλάκτως. Ἄλλ' ἐὰν οἱ ἱστορικοὶ παραλληλισμοὶ ἐν γένει ἀποτυγχάνωσι, τὰ ἱστορικὰ προηγουμένα λίαν διδακτικὰ συνήθως ἀποδείκνυνται. Ἡ διὰ παραδειγμάτων ποδηγέτησις τῶν θνητῶν ἀποτελεῖ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἱστορίας, τὰ δ' ἐξ αὐτῆς μαθήματα ἀνεκτίμητά εἰσι, μόνον ὅταν κατανοῶνται δεόντως. Οὕτω, λόγου χάριν, τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα οὐχὶ τὸ πρῶτον νῦν ἀνησυχεῖ καὶ περιπλέκει τὴν Εὐρώπην. Πολὺ πρό τῆς σήμερον, ἐνίοτε δὲ κατὰ περιστάσεις ἐχούσας ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα παραπλήσιαν πρὸς τὰς ἐνεστῶσας, κύριον μέλημα τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτικῶν ἦν ὅπως ἀσχοληθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ πειραθῶσι τὴν διευθέτησιν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄπιθανον ἀμυδρὸν φῶς νὰ προσπορισθῶμεν κατὰ τὰς ἐνεστῶσας δυσχερείας ἐκ τινος μελέτης περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, οἷον πρό πεντήκοντα ἐτῶν προσεγένετο τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἰδίᾳ τῇ Ἀγγλίᾳ. Ὑλῆν πρόσφορον εἰς τοιαύτην μελέτην παρέχει τὸ σύγγραμμα *Ἀλληλογραφία τοῦ δουκὸς Οὐέλλιγκτων*, μάλιστα δὲ ὁ πρό τινων μηνῶν δημοσιευθεὶς τελευταῖος τόμος τοῦ πονήματος τούτου.

Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1828—1829 ἐξωτερικαὶ περιπτώσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος

τοιαύτην πράγματι ἐκπληκτικὴν ὁμοιότητα παρέχουσι πρὸς τὰς νῦν, ὥστε ἀνάγκη ὑπ' ὅψιν πάντοτε νὰ ἔχωμεν τὸν ἐκ τῆς μελέτης τοιούτων παραλληλισμῶν ὑποδειχθέντα ἤδη κίνδυνον. Ὡς τῷ 1876 ἡ δημοσία ἐν Εὐρώπῃ γνώμῃ ἐξανέστη ἐπὶ τῇ ἀυστηρότητι μεθ' ἧς οἱ Τούρκοι κατέστειλαν ἐπανάστασιν τινα ἐν Βουλγαρίᾳ, παρόμοιον αἰσθημα ἐξηγήθη καὶ τῷ 1826 διὰ τὴν σκληρότητα τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ αἰσθήματος ἐκείνου ἦν ἡ μετὰ πολλὰς διπλωματικὰς περιπετείας τῇ 24/6 ἰουλίου 1827 ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ἐπενεγκούσα σύμβασιν μεταξύ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας πρὸς παῦσιν τῆς ἐν Ἀνατολῇ αἱματοχυσίας καὶ διευθέτησιν τῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος πραγμάτων. Ἡ τριμελής ἐκείνη συνθήκη ἦν ἡ τοῦ Γεωργίου Κάννιγκ τελευταία δημοσία πράξις. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1827 ὁ δούξ Οὐέλλιγκτων ἐγένετο πρωθυπουργός, ἡ δ' ἐν Ἀγγλίᾳ διαχείρισις τῶν δημοσίων περιήλθε πράγματι εἰς τοὺς τῶρες. Ὁ δούξ, ὡς γνωστὸν, ἀπεδοκίμαζε τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου, οὐδὲν ἄλλως δ' ἐπεθύμει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑπὸ τοῦ Κάννιγκ ἀρξαμένην πολιτικὴν. Εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καταφαίνεται, ὅτι ὁ Κάννιγκ ἀφῆκε ἑαυτὸν εὐκόλως νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ πρίγκηπος Λίβεν, τοῦ Ῥώσσου πρεσβευτοῦ, καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ—καθόσον ἡ τελευταία αὕτη ἦν εἰ μὴ δεινότερος διπλωμάτης τοῦλάχιστον μεταξύ τῶν δύο δεξιότατος μηχανορράφος—οὔτε δὲ ὁ δούξ οὔτε τὸ κόμμα οὐ πρόιστατο ἦσαν διατεθειμένοι νὰ βασισθῶσι πολὺ ἐπὶ τῆς καλῆς πίστεως τῆς Ῥωσσίας. Ἐκτὸς τούτου, ὁ δούξ Οὐέλλιγκτων οὐδὲν ἄρεσκόμενος εἰς τὰς τοῦ λαοῦ ὠθήσεις, περὶ πολλοῦ ἐποίετο νὰ παρίσταται ἐν Εὐρώπῃ ὡς δεινὸς ἀντίπαλος τῆς δημοκρατίας

καὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν τέλει δὲ ἐνεπλάκη εἰς ἐσωτερικὰ ζητήματα λίαν ἐπείγοντα καὶ τοσοῦτῳ ἐξασθενίσαντα τὴν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐπιρροὴν αὐτοῦ, ὥστε ἀπέβη ἀδύνατον εἰς τὴν βρετανικὴν κυβερνήσιν νὰ ἐνισχύσῃ διὰ τῆς δυνάμεως ἔθνους ἠνωμένου τὴν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου ἦν διηνεκὴς ἀνησυχία διὰ τὸν Οὐέλλικτων καὶ μέγα πλεονέκτημα διὰ τὴν Ῥωσίαν καὶ ἐγίνωσκε μὲν ὁ δοῦξ ὅτι τὴν συνθήκην δὲν ἠδύνατο νὰ ῥίψῃ εἰς ἀχρησίαν, ἀλλὰ καὶ οὐδόλως πρόθεσιν εἶχε τὴν συνθήκην ἐκείνην νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ὄπλον πρὸς ἄμεσον προσβολὴν κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἐν τούτοις ἐνωρὶς πρόδηλον κατέστη ὅτι τοιαύτην χρῆσιν τῆς συνθήκης ἐκείνης ἐπεθύμει ἡ Ῥωσία, ἐκτός ἐὰν ἡ Τουρκία ἐν τάχει ἐνέδιδεν εἰς πάσας τὰς Ῥωσικὰς αἰτήσεις· διὰ τοῦτο δὲ ἡ τοῦ βορρᾶ δύναμις ἐνεργοῦσα ὡς ἐκτελεστῆς τῶν ἀποφάσεων τῶν δυνάμεων, αἰτινες ὑπέγραψαν τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην, διετύπωσεν ἀπαιτήσεις λίαν ὑπερβολικὰς. Κατὰ πόσον ὁ δοῦξ ἀπεδοκίμαζε τὰ ἐν Λονδίῳ ἀποφασισθέντα πρόδηλον καθίσταται καὶ ἐκ τινος περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρίγκηψ Λίεβεν τῷ ἐνεχείρισε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1828. Τὸ λίαν ὀγκῶδες ἐκείνο ὑπόμνημα ἔχει κατ' οὐσίαν ὡς ἑξῆς:— Ὁ πρίγκηψ προτίθεται τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπομένων προτάσεων:—1. Ὅτι ἀπαραίτητος καθίσταται ἐπέμβασις ἐξωτερικὴ εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχάς. — 2. Ὅτι ἡ Ἀγγλία οὐδόλως θὰ ἀπειχε τοιαύτης ἐπεμβάσεως. — 3. Ὅτι ἡ ἐπέμβασις ἐπιτευκτέα κατὰ τρόπον οὐχὶ συνδιαλλακτικώτερον, οὐδὲ πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης ἀπειλητικώτερον ἐκείνου ὃν ἐξελέξαντο αἱ δυνάμεις αἱ συνυπογράψασαι τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην. Ὁ πρίγκηψ μάλιστα ἐνησχολήθη ὅπως δι' ἐπιχειρημάτων πολλῶν ἀποδείξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς πραγματοποιήσεως τῆς πρώτης τῶν δύο τούτων προτάσεων, ἡ δ' ἐπιμονὴ αὐτοῦ ἐναργῶς ἀποδείκνυσιν ἐκ τῶν μετέπειτα γενομένων τὸν ὡς πρὸς τὰ ἀνατολικά ἀνευδρότως ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς Ῥωσικῆς διπλωματίας. Ἐν πρώτοις ὁ πρίγκηψ παρατηρεῖ ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐπανάστασις ἀδύνατον νὰ κατευνασθῇ δι' ἀπλῆς περιστολῆς, καθόσον τὰ αἴτια αὐτῆς ὑπάρχουσι βαθέως ἐρριζωμένα. Ἐφ' ὅσον οἱ Τούρκοι δεσποζοῦσιν ἢ πειρῶντα: νὰ δεσπώσῃ τῆς Ἑλ-

λάδος, αἱ μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων σχέσεις κατ' ἀνάγκην ἔσονται ἐν κατὰστάσει ἀδιαλλάκτου ἀνταγωνισμοῦ, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία αἰετοτε ἐπαπειλεῖται, σὺν αὐτῇ δὲ καὶ ἡ τῆς Εὐρώπης ἡσυχία. Εἰς τὰς οὕτωσιν προκαλουμένας ταραχάς ἡ Ῥωσία μᾶλλον τῶν ἄλλων δυνάμεων ἐκτεθειμένη διατελεῖ διὰ τὴν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ Ἑλλήνας γεωγραφικὴν θέσιν καὶ διὰ τὰς ἱστορικὰς αὐτῆς σχέσεις. Οὐδόλως δύναται νὰ ἐρησυχάζῃ ἡ Ῥωσία, οὐδ' ἀρέσκειται νὰ βλέπῃ τὴν Τουρκίαν μόνην καθορίζουσαν τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Καὶ ὅμως, λέγει ὁ πρίγκηψ, ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσίας τυγχάνει ἀντικείμενον σφαλερῶν ὑπονοιῶν ἃς ἐπανειλημμένως ἤδη διέψυσεν ἡ μέχρι τοῦδε διαγωγή αὐτῆς. Προσεπάθησε πολλάκις, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ καταστειλῇ ταραχάς ἐν ταῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις, ὡς ἰδίᾳ προκειμένου περὶ Σερβίας, ἀλλ' ἡ Πύλη ἀποδέχεται καὶ αὕτη τὴν πρὸς τὴν Ῥωσίαν γενικὴν δυσπιστίαν, διὰ τοῦτο δὲ ἀδύνατον καθίσταται τῇ Ῥωσίᾳ νὰ ἐπεμβαίῃ φιλικῶς ὡς ἐπεθύμει. Ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ καλὴ πίστις τῆς Ῥωσίας ἐπανειλημμένως ἀπεδείχθησαν διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς διαβημάτων ἀπὸ τοῦ 1821, διαβημάτων ἅτινα ἀπέληξαν τέλος μετὰ τοσαύτας περιπετείας εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης τοῦ 1827, ἧς σκοπὸς ἦν ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ διευθέτησις τῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων, τῶν μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐν ἐπαναστάσει ἐπαρχιῶν αὐτῆς.

Τοιαῦται ἦσαν ἐν περιλήψει αἱ τῆς Ῥωσίας θεωρίαι, ὡς διετύπωσεν αὐτάς ὁ πρίγκηψ Λίεβεν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1828. Ἐὰν ὁ Κάνιγκ ὑπῆρχεν ἐτι ἐν τοῖς ζώσι καὶ ἦν πρωθυπουργὸς τῆς Μεγάλης Βρετανίας, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ Ῥωσικαὶ θεωρίαι εὐμενεστέρας θὰ ἐτύγχανον ἀποδοχῆς καὶ ὅτι διάφορος ὄλως θὰ ἦτο ἡ ἱστορία τῶν μετέπειτα ὀλίγων ἐνιαυτῶν. Ὡς τὰ πράγματα εἶχον, εὐνόητον τί συνέβη. Ἐπετράπη τῇ Ῥωσίᾳ νὰ ἐνεργήσῃ μόνη, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἔστησαν μακρόθεν καὶ αἱ συνδιασκέψεις, αἰτινες, κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1827, ἐπρόκειτο νὰ συγκροτηθῶσι πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, ἀνεστάλησαν.

Ὅποιά τινα ἦσαν τὰ αἰσθήματα τοῦ δουκὸς ἐπὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1828, πρόδηλον καθίσταται ἐκ

τοῦ ἐπομένου ὑπομνήματος, τοῦ ἀποσταλέντος τῇ 8 Σεπτεμβρίου πρὸς τὸν λόρδον Ἐϊτεσβουρῆ.

Οὐδεὶς ὁ ἀμφιβάλλον περὶ τῆς τιμῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας, περὶ τῆς μετριοπαθείας τῆς Α. Α. Μ. καὶ περὶ τῆς προθέσεως αὐτοῦ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων, ἃς προέθετο νὰ δώσῃ. Ἄλλ' ὅσῳ μεγάλη καὶ ἐὰν ἦ ἡ ἰσχὺς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας, ἀνθρωπος καὶ αὐτὸς ὡς πάντες οἱ ἄλλοι ἐστίν, ἐπομένως κοινὸς καὶ αὐτῷ τυγχάνει ὁ τῶν θνητῶν κληρὸς, ἀπάδει δὲ εἰς τὴν φρόνησιν καὶ τὸ προορατικόν—δι' ὧν δέον νὰ καθοδηγῶνται αἱ πράξεις ἐκείνων, εἰς ὧν τὰ βουλευμάτα εἰσι διαπεπιστευμένα συμφέροντα μεγάλης χώρας—τὸ ἐπαναπέυεσθαι ἀπλῶς εἰς τὴν μετριοπάθειαν ἢ εἰς τὰς ἀγαθὰς προθέσεις παντὸς θνητοῦ. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τῆς κυβερνήσεως ταύτης πρὸς τὴν τῆς Α. Α. Μ. δέον ὡσαύτως νὰ ἐξαγάγῃ τις ὅτι οὐδεμία ἐπὶ καθωρισμένον σημείου ὑπάρχει θετικὴ ὑπόσχεσις δυναμένη ὑπ' ὄψιν νὰ ληθῇ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, ἐὰν τοιαῦται γείνωσι περὶ συνθήκης εἰρήνης πρὸς τὴν Πύλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυβερνήσις συνετῶς ἄρα ἐπεφύλαξε τῇ Αὐτοῦ Μεγαλειότητι τὸ δικαίωμα ἵνα κρίνῃ καὶ ἀποφασίσῃ ὅ,τι δέον, ἅμα ὡς πληροφωρηθῇ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τοῦ δυστυχῶς εἰσέτι ὑφισταμένου πολέμου. . . . Δέον νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα βραδύτης ὡς πρὸς τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐν Λονδίῳ συνδιασκέψεων οὐδόλως ἀποδοτέα εἰς τὴν παρά τινος τῶν θεραπόντων τῆς Α. Μ. ὑποθετικῶς ἀποδιδόμενην αὐτοῖς ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ αὐτοκράτορος σχετικῶς πρὸς τὸν μετὰ τῆς Πύλης πόλεμον, ἐπὶ σκοπῷ ἰδιοτελεῖ. Ἡ βραδύτης αὕτη ἀποδοτέα μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διακέρυξιν τῶν ὑπουργῶν τοῦ αὐτοκράτορος. . . ὅτι, ἐὰν οἱ σύμμαχοι τῆς Α. Α. Μ. ἀκατάλληλον ἔκρινον νὰ μετᾶσχῃ τοῦ πρὸς τὴν Πύλην πολέμου, ἡ Α. Α. Μ. θὰ διηθεῖται τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα κατὰ τὰς συμφέροντα καὶ τὸ δοκοῦν αὐτῷ (selon ses intérêts et convenances). Ἐνόσῳ οὐδόλως ἀπεσύρετο ἡ διακέρυξις ἐκείνη, οἱ τῆς Α. Μ. θεράποντες οὐδόλως ἐθεώρουν συνάδουσαν πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν τιμὴν τῆς Α. Μ. τὴν συμμετοχὴν εἰς συνδιασκέψεις, ὧν σκοπὸς θὰ ἦτο ὁ κατὰ τὴν συνθήκην τῆς 24/6 Ἰουλίου 1827 καθορισμὸς τοῦ αὐτοῦ ζητήματος.

Ἡμέρας τινὰς βραδύτερον, τῇ 14 Σεπτεμβρίου, ὁ λόρδος Ἑλλενβωρῶχ (Ellenborough), μέλος τοῦ ὑπουργείου τοῦ δουκὸς, συνέταξεν ὑπόμνημα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἑλλη-

νικῶν πραγμάτων, ἐν δὲ τῷ ὑπομνήματι ἐκείνῳ καταφανέστερον ἐτι ἀπεικονίζεται τὸ τότε γενικὸν αἰσθημα τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως.

Ἡ Ῥωσία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπειράθη νὰ ἐκβάλῃ διὰ τῆς Ἀγγλίας τὰ κάστανα ἐκ τῆς πυρᾶς, πρὸς τοῦτο δὲ ἡ συνθήκη ὑπεβλήθησεν αὐτῇ παρὰ τὴν θέλησιν ἡμῶν. Σκοπὸς αὐτῆς ἦν, καθ' ἣν στιγμὴν διεξήγαγε τὸν πόλεμον, νὰ ἐξεγείρῃ τὴν χώραν ταύτην καὶ τὴν Γαλλίαν κατὰ τῆς Πύλης. Συνεπεία τῆς ὑπουργικῆς μεταβολῆς ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τὴν πραγμάτων τῶν πόθων αὐτῆς. Ἐν τούτοις ἐπέτυχεν ἄρκετά. . . . Διεμνηύθη ἡμῖν ὅτι περὶ τὸν αὐτοκράτορα ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ὅπως ἐξομαλύνουσι τὰς μεταξὺ Ῥώσων διαφορὰς περιπέλεκουσιν ἡμᾶς καὶ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν διευθέτησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ἐπληροφόρηθημεν δ' ἐπίσης εὐκρινῶς ὅτι οἱ Ῥῶσοι, μεθ' ὅλας τὰς ἐπισήμους αὐτῶν διακηρύξεις, προτίθενται νὰ κρατήσωσι τὴν Ἀνάπαν καὶ τὸ Πότι, ἤτοι τὰς μόνας θέσεις ἃς ἐκυρίευσαν. Ἐχομεν λοιπὸν πράγματα νὰ διακανονίσωμεν πρὸς κράτος ὅπερ οὐ μόνον ἀναξιόπιστον τυγχάνει ὡς πρὸς τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ὡς ἀφορμὴν θὰ λάβῃ τὴν τοῦ στρατοῦ διάθεσιν. Οὐδεμία τῆς Ῥωσίας πράξις, παρὰ τὴν ἔνοιαν τῆς συνθήκης καὶ παρὰ τὰς τελευταίας ὑποχρεώσεις τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως, δύναται ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀποκηρησσομένας ὑποχρεώσεις ἃς ἀνέλαβεν ἐπισήμως. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπαλλασσόμενοι τῆς πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν ἀνάγκης, συνωδᾶ πρὸς τὴν συνθήκην, δυνάμεθα εἰσέτι νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τὴν Ῥωσίαν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῆς.

Τὸ ἠθικὸν πόρισμα τῆς τελευταίας ταύτης φράσεως τυγχάνει βεβαίως ἀξιοσημείωτον ὡς πηγάζον ἐκ καλάμου ἀνδρὸς μεμφομένου τῆς Ῥωσίας ἐπὶ ἀπιστίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἐκ τοῦ ἐγγράφου ἀπόσπασμα καταδείκνυσιν ἐναργῶς τὸ φρόνημα τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὅτι δὲ τὸ τῆς δυσπιστίας αἰσθημα οὐδόλως ἠλαττοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου, προδήλως φαίνεται ἐκ τῆς ἐπομένης περικοπῆς ἐπιστολῆς τινος τοῦ δουκὸς πρὸς τὸν λόρδον Ἀβερδὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6 Δεκεμβρίου.

«Σημειώσατε, παρακαλῶ, τί ὁ πρίγκηψ (Πολιτικὸν) λέγει περὶ τῆς μετριοπαθείας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας! Τοιαύτη λοιπὸν ἡ κυβερνήσις ἢ ἐπιθυμοῦσα οὐδὲ κἄν λόγος νὰ γείνῃ περὶ αἰτήσεως ἔστω καὶ σπιθαμῆς γῆς. Ἡ Ἀνάπα

καὶ τὸ Πότι εἰσὶ κτήσεις λίαν σημαντικαί . . . Τὸ περιεργότατον τῆς ὅλης ἱστορίας ἀποτελεῖ ἡ διαθεβαίωσις ὅτι ὁ μετριοφρων καὶ γλυκὺς οὗτος αὐτοκράτωρ οὐδὲ φίλοις οὐδ' ἐχθροῖς περὶ τῆς μετριοφροσύνης καὶ ἡπιότητος αὐτοῦ ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπει, πυρὶ δὲ καὶ σιδήρῳ ἀπειλεῖ πάντα ἀμφιβάλλοντα περὶ τῆς παρελθούσης ἢ τῆς μελλούσης ἐπιτυχίας αὐτοῦ. (Ἐπειτα συνέχεται).

ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ.

Ἐν τῇ παρούσῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει, ἐν ἣ συμβεβηκός τι δύναται νὰ βίψῃ τὴν Εὐρώπην εἰς πόλεμον τοσοῦτον γενικόν, μακρὸν καὶ αἱματηρόν, ὅσον ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως προελθὼν, λίαν ἐνδιαφέρουσα ἦθελεν εἶσθαι ἡ ἐξέτασις τῶν μεταβολῶν, ὅσαι ἐπῆλθον εἰς τοὺς σχετικὸς τῶν μεγάλων δυνάμεων πόρους καὶ τὰ μέσα αὐτῶν, ἀφ' ὅτου διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος Α' ἔληξεν ὁ τελευταῖος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος. Καίτοι δὲ ὁ πληθυσμὸς καὶ ὁ πλοῦτος ἔθνος τινὸς ἀποτελοῦσι τὰ δύο στοιχεῖα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἀληθῶς ὁμοίως εἰπεῖν, δὲν ἐπαρκοῦσι ταῦτα ὅπως ἐξασφαλίσωσιν αὐτῷ καὶ τὴν τοῦ πολέμου ἐπιτυχίαν. Ἐπεροχὴ καὶ κατ' ἀμφοτέρωτα ταῦτα δυνατόν νὰ οὐδετερωθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἡ αἰτία ἀπροσφόρου σχηματισμοῦ τῆς χώρας, ἢ δι' ἀτέλειαν στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἢ δι' ἀμάθειαν τῆς τοῦ πολέμου τέχνης, ἢ ἔνεκα διχονοηθῶν. Ὡς ἐπὶ παραδείγματι κατὰ τὸν ἐν Ἀμερικῇ ἐμφύλιον πόλεμον, οἱ Νότιοι ἦσαν ὑποδεέστεροι τῶν Βορείων κατὰ πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς μονίμου δυνάμεως καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ στρατηγοῦ Λη, ἐπωφεληθεῖσα τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ προτερήματα τῶν ἀνδρῶν, οὗς ὠδήγηε, τὴν πείραν αὐτῶν πρὸς τὸ διευθύνειν καὶ τὴν τέχνην των πρὸς τὰς ἐκ τοῦ λαφυραγωγείν ὠφελείας, κατώρθωσε νὰ παρατείνῃ μὲν τὸν πόλεμον ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὀλόκληρα, ἐπὶ τρία δὲ τούτων νὰ φαίνηται ἀμφίβολον εἰς τοὺς ἔξωθεν θεωμένους τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ. Ἐπίσης ἐν ἔτει 1866 ἡ Αὐστρία μετὰ τῶν νοτίων γερμανικῶν κρατῶν εἶχον πολὺ μεγαλειότερον πληθυσμὸν τῆς Πρωσίας καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς, πιθανῶς δὲ ὑπερέχον αὐτῆς καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον, ἀνώτερος ὁμοίως στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, τὰ βελωνωτὰ ὅπλα καὶ ἡ στρατηγικὴ τοῦ κόμητος Μόλτκε ἐξεδείξαν ἐντὸς ἑπτὰ ἐβδομάδων τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τῆς Γερμανίας. Τελευταῖον, ἡ Γαλλία, ἐν ἔτει 1870, καίπερ ὀλίγον κατώτερα τῆς

Γερμανίας κατὰ τὸν πληθυσμὸν, ἦτον ὁμοίως πολὺ ἀνώτερα αὐτῆς κατὰ τὰ πλούτη καὶ ἀπετέλει συμπαγὲς ἔθνος, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐντελῶς κατεστράφη, κατεκερματίσθη καὶ κατηναγκάσθη εἰς ἀποκοπὴν μέρους αὐτῆς ἐν μιᾷ μόνῃ ἐκστρατείᾳ, διότι ἠμέλησε νὰ παρασκευασθῇ ἐγκαίρως. Καίπερ δὲ κατέχουσα χρήματα καὶ πληθυσμὸν, ἀτινά εἰσιν ἡ πρώτη ὕλη, ἦτις δύναται νὰ μεταποιηθῇ διὰ φρονήσεως καὶ προνοίας εἰς στρατιωτικὴν δύναμιν, αἰτίᾳ ὁμοίως ἐλλείψεως ὀργανισμοῦ ἐγκατελείφθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐπιδρομέως. Ἐπάρχει μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ σπουδαία αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν τριῶν πολέμων, ὧν ἐμνημονεύσαμεν, καὶ τοῦ πολέμου ὅστις ἀπὸ διετίας ἤδη ἀπειλεῖ τὴν Εὐρώπην, ὅτι ὁ ἀπειλούμενος οὗτος πόλεμος πιθανόν νὰ μὴ τελειώσῃ τὸσον ταχέως. Οἱ Βόρειοι καὶ οἱ Νότιοι ἐν Ἀμερικῇ ἢ Πρωσσία, καὶ ἡ Αὐστρία, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Γαλλία ἐχωρίζοντο μεταξὺ αὐτῶν δι' ὄριον κατὰ συνθήκην μόνον ὑπαρχόντων. Κατὰ συνέπειαν οἱ ἐμπόλεμοι δὲν ἠδύνατο νὰ συνενωθῶσι ταχέως ἅμα ὡς αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἦσαν ἐτοιμοπόλεμοι. Ἐὰν ὁμοίως ἡ Ἀγγλία εὐρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πολεμήσῃ, οἱ πολέμοι αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ τὴν καταναγκάσωσιν ὅπως διακινδυνεύσῃ τὰς τύχας αὐτῆς εἰς μίαν μόνην μάχην. Ἐπιθεμένου ὅτι ἡ ναυτικὴ αὐτῆς ὑπεροχὴ ἔστιν ἐξασφαλισμένη, δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὸ σημεῖον τῆς ἐπιθέσεως αὐτῆς καὶ (ἐκτός ἂν κατεπέγουσαι ἀνάγκαι συμμάχου τινὸς αὐτῆς ἀπαιτῶσι τὴν σύντονον βοήθειαν αὐτῆς) νὰ λάβῃ ἅπαντα τὸν ἀναγκαῖον χρόνον πρὸς παρασκευήν. Ἄκρα ὁμοίως πεποιθῆσις ἐπὶ τοῦ πλεονεκτήματος τούτου δύναται ἀληθῶς ν' ἀποβῇ ἄφρων καὶ κινδυνώδης. Ἀνικανότης πρὸς τὸ παρεῖχειν ἀμέσως βοήθειαν ἐμπορεῖ ν' ἀπαλλοτριώσῃ τὴν Ἀγγλίαν πολυτίμων συμμάχων καὶ ἀντοιμότης πρὸς τὸ ἐπωφελεῖσθαι εὐνοϊκὴν τινα εὐκαιρίαν πρὸς καταφορὰν σφοδροῦ τινος κτυπήματος, ἀποφασιστικῆς τινος προσβολῆς, δύναται νὰ παρατείνῃ ἐπὶ μίαν γενεὰν πόλεμον, ὅστις ἔπρεπεν ἄλλως νὰ ἦναι ὀλιγοχρόνιος, καὶ νὰ καταβυθίσῃ τὸ κράτος εἰς χρεὴ. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὸ πλεονέκτημα ὑφίσταται, πρέπει δὲ νὰ ἐπωφεληθῶσιν αὐτὸ οἱ Ἀγγλοὶ μετὰ περισκέψεως, μηδὲ νὰ ὀλιγορήσωσιν αὐτοῦ, τοσοῦτ' ἄλλο καθ' ὅσον καὶ οἱ πιθανοὶ αὐτῶν πολέμοι, εἶναι βέβαιον, δὲν θέλουσι τὸ παραβλέψαι.

Ἐπειδὴ οὐδεμία ἐγένετο ἀπαρίθμησις τῶν κατόικων κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα, ἀνάγκη νὰ ἐκτιμῶμεν κατὰ προσέγγισιν τοὺς πληθυσμούς τῶν διαφόρων ἔθνων, ὅσα ἐπολέμησαν κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὅπως δὴποτε, πιστεύεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς

Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου ἀνῆρχετο εἰς 14 περίπου ἑκατοντακισμύρια. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπιτροπή τις τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως τῆς Γαλλίας ἀνέφερεν ὅτι ὁ τῆς Γαλλίας πληθυσμὸς ὑπερέειχε τὰ 26 ἑκατοντακισμύρια, ὁ τῆς Αὐστρίας πιθανῶς δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος, ὁ δὲ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Πρωσίας ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθῇ ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ εἰς 40 ἑκατοντακισμύρια, ὅθεν λοιπὸν δύο τῶν μεγάλων δυνάμεων εἶχον διπλάσιον ὡς ἐγγίστα πληθυσμὸν τοῦ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ τρίτη σχεδὸν τριπλάσιον· ἀλλ' οὐδὲ περιωρίζετο εἰς τοῦτο μόνον ἡ διαφορὰ. Ἀληθῶς εἰπεῖν, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ Ἀγγλοὶ δὲν εἶχον ἀποικιακὸν κράτος· ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον ἀπολέσει ἐν ὀλεθριωτάτῳ, ἐπονεϊδίω καὶ δαπανηροτάτῳ πολέμῳ τὰς δέκα καὶ τρεῖς τῆς Ἀμερικῆς ἐπαρχίας, ὁ δὲ Καναδὸς ἦτο κατακεκτημένη χώρα, κατοικουμένη ὑπὸ Γάλλων ἀποίκων. Τὸ Εὐραπικὸν ἀκρωτήριο ἀπετέλει ὀλλανδικὴν γῆν, ἡ δὲ Αὐστραλία καὶ ἡ Ζηλανδία δὲν εἶχον εἰσέτι καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, μικρὸν δὲ μέρος τῆς Ἰνδικῆς ἐξουσίαζον τότε ἐν τελευταίᾳ δὲ μοίρᾳ ἡ Ἰρλανδία ἦτο ἐντελῶς ὀσθηρημένη, προσδοκῶσα μόνον βοήθειαν ἐκ Γαλλίας διὰ νὰ κηρυχθῇ εἰς φανεράν ἀνταρσίαν. Οἱ Ἀγγλοὶ ἀναμφιβόλως σπουδαίαν ἔλαβον ἐξ Ἰρλανδίας βοήθειαν ἐν τῷ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμῳ εἰς ἀνδρας καὶ χρήματα, Ἰρλανδὸς δὲ ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἐπὶ τελους θηριάμβευσε κατὰ τοῦ Ναπολέοντος· ἐξ ἄλλου ὁμοίως μέρους ἐχρεώσθον νὰ διατηρῶσιν ἐπιτοπίως ὑπερμεγίστας στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἔπρεπε νὰ καταβάλωσιν ἔνοπλον ἀνταρσίαν, ἐὰν δὲ ὁ Hoche ἔκαμιν ἀπόθασιν εἰς Βανδρὺ, ὦφειλον ὁμοίως πρὸς διατήρησιν αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ νὰ μάχωνται κατὰ τῶν Ῥωμανοκαθολικῶν καὶ τῶν ἐνωθέντων μετ' αὐτῶν Πρεσβυτεριανῶν, οἵτινες ἐνισχύοντο ὑπὸ σπουδαίας γαλλικῆς δυνάμεως, ἣν διηύθυνεν εἷς τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐπαναστάσεως στρατηγῶν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀμφίβολον εἶναι ἂν δὲν πρέπῃ ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας ἡ Ἰρλανδία· ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καταστάσει παρίσταται πρὸ ὀγδοήκοντα ἔξ ἔτων ἡ Ἀγγλία μετὰ δέκα μόνον ἑκατοντακισμύριων κατοίκων ἀγωνιζομένη μόνη κατὰ τῶν 26,000,000 τῆς Γαλλίας, τῶν ἄλλων τῶσον τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν 40,000,000 τῆς Πρωσίας. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία ἦτο ἀπολύτως καὶ σχετικῶς πολὺ μικρὰ δύναμις· ἐν δὲ τῷ τελει τοῦ πολέμου ὁ πληθυσμὸς τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου συνεποσούτο περίπου εἰς

18,000,000, ὁ τῆς Γαλλίας εἰς 29,000,000, ὁ τῆς Αὐστρίας εἰς 28,000,000, ὁ τῆς Γερμανίας εἰς 21,000,000, ὁ δὲ τῆς εὐρωπαϊκῆς Πρωσίας εἰς 48,000,000. Καὶ τότε λοιπὸν ἔτι ἡ Ἀγγλία ἦτο μικρὰ δύναμις, καίπερ σχετικῶς μεγαλειτέρα ἢ ὅτι ἐτύγχανεν πρὸ ἐνδὸς τετάρτου τοῦ αἰῶνος ἀρχήτερον, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας, ὡς καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας, ὑπερέειχε κατὰ 60 τοὶς 100 τὸν τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ ὁ τῆς Πρωσίας ἐξηκολούθει ὡν τριπλάσιος.

Νῦν ὁμοίως μεγάλα ἐπῆλθον μεταβολαί· ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ μέσον τοῦ παρελθόντος ἔτους ὑπελογίσθη ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ εἰς 33,000,000, ὁ τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν ἐν τῷ 1875 ἔτους ἀπαρίθμησιν ἦτο 36,905,000, ὁ τῆς Γερμανίας ἐν τῷ 1875 42,727,000, ὁ δὲ τῆς Αὐστροουγγαρίας 35,904,000 κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1872, καὶ ὁ τῆς εὐρωπαϊκῆς Πρωσίας 71,207,000 κατὰ τὸ 1867 ἔτος. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εὐκρινέστατα καταδεικνύουσι τὰς μεγίστας μεταβολὰς, αἵτινες ἐπῆλθον ἐν τῇ σχετικῇ ἰσχύϊ τῶν μεγάλων δυνάμεων ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων ἐτήκοντα ἐτῶν. Ἡ Γαλλία ἐξέπεσεν ἀπὸ τῆς ὑπερχούσης αὐτῆς θέσεως τοῦλάχιστον εἰς θέσιν ἴσην ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς μεγάλας δυνάμεις, πολλὴν δ' ἀπώλεσε σημαντικότητα καὶ ἡ Αὐστροουγγαρία, ταυτοχρόνως δὲ καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτῆς τοῦ νὰ δυνηθῇ μέχρι τοῦδε ν' ἀφομοιωθῇ τὰς ἀλληλεριζούσας φυλάς, ἐξ ὧν σύγκειται τὸ κράτος αὐτῆς, ἐλαττοῦ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς βαρύτητα. Ἡ Πρωσία διετήρησε τὴν θέσιν αὐτῆς· ἀλλ' ἐξαιρουμένης τῆς περιστάσεως ἐὰν δύναται νὰ ὠφελθῇ μεγαλυνομένη ἐκ τῶν ὅσα νῦν διακινδυνεύει, δὲν διεπραξέ καὶ αὐτὴ πολλά. Ἡ Γερμανία ὁμοίως ἀφ' ἐτέρου ὑπερμέτρως προήχθη· συσσωρεύσασα περὶ ἑαυτὴν διάφορα μικρὰ κράτη, χαλαρῶς πρὶν συνδεδεμένα εἰς ὀμοσπονδίαν, ἀπὸ πολὺ κατώτερου πληθυσμοῦ τῆς τε Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας κατήντησεν ἠνωμένη αὐτοκρατορία περιλαμβάνουσα τεσσαράκοντα τρία ἑκατοντακισμύρια ψυχῶν, κατὰ δεκαεξὶ δηλαδή τοῖς ἑκατὸν πολυπληθεστέρα τῆς Γαλλίας. Μικρόν τι σχεδὸν ὀλιγώτερον ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ αὐξήσις τῆς Ἀγγλίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς πολὺ πλησίον κείται τοῦ τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τοῦ τῆς Γαλλίας, μόνον δὲ κατὰ 9,000,000 εἶναι μικρότερος τοῦ τῆς Γερμανίας καὶ κείται ἐγγύτατα τοῦ ἡμίσεος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πρωσίας. Ἐν λοιπὸν μόνον ὑπάρχει κράτος ἐν Εὐρώπῃ περιέχον διπλάσιον πληθυσμὸν τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον δύο, οὐδὲν δὲ ὑπάρχει ἔχον τριπλάσιον αὐτῆς πλη-

θυσμόν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς τούτους τῶν κατοίκων, ἡ Ἀγγλία κατήντησεν ἴση τῇ Γαλλίᾳ, ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ τρίτου ἔφθασε τὸ ἡμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ῥωσσίας, ταύτοχρόνως δὲ αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὴν Ἰρλανδίαν διαφωνοῦν ἐξηφανίσθησαν. Ἐναντίον πάσης προσδοκίας ἡ Ἰρλανδία, ἀληθῶς εἰπεῖν, μακρὰν ἔτι ἀπέχει τῆς ἐγκαρδίου συνδιαλλαγῆς μετὰ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῷ βρετανικῷ κράτει, γίνεταί ὅμως ἡ συνδιαλλαγή ταύτης τοσοῦτον εἰλικρινῶς, ὥστε σήμερον ἀνταρσία, ὡς ἡ τῶν συνωμοστῶν Ἰρλανδῶν ἄλλοτε, εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατος. Ὅσα ἡσασαλέος καὶ ἂν ἀποβῆ ὁ πόλεμος εἰς τὸν ἤθελε περιπλεχθῆ ἡ Ἀγγλία, οὐδεὶς ὑπάρχει φόβος μὴ ἴδωμεν τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐν Οὐλστερ καὶ Μοῦνστερ ἐνόρκως συνωμοστῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν προϋχόντων, τοὺς τῆς χώρας εὐγενεῖς, τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς δηκηγόρους νὰ προσπαθῶσιν ὅπως διαβρῆξωσι τὸν σύνδεσμον τῶν δύο νήσων. Ἡ Ἰρλανδία δὲν εἶναι πλέον ὡς ἄλλοτε αἰτία καταναλώσεως τῶν προσόδων τῆς Ἀγγλίας. Σπουδαιοτάτην ἔτι ἐπήνεγκε μεταβολὴν πρὸς ὄφελος τῆς Ἀγγλίας ἡ αὐξησις τῶν ἀποικιακῶν αὐτῆς κτήσεις. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης αἱ ἐξωτερικαὶ τῆς Ἀγγλίας κτήσεις ἦσαν κατεσκορπισμέναι ἐπ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἠδυνάτου δὲ οὐ μόνον νὰ βοηθῶσιν αὐτὰ οὐσιωδῶς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαρκέσωσιν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἄμυναν. Ἡδὴ ἀριθμοῦνται ἐν Καναδᾷ καὶ ἐν Αὐστραλίᾳ μόνον, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν τῆς νοτίου Ἀφρικῆς, τῆς δυτικῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιών, περὶ τὰ ἐξ ἐκατοντακισμῶν ψυχῶν εὐρωπαϊκῆς καταγωγῆς. Ἡ δύναμις τοῦ ἐν Καναδᾷ ἀμυντικοῦ στρατοῦ ὁμολογεῖται ὑπὸ ἀνδρῶν περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἐμπείρων, δὲν ἐλλείπει δὲ ἡ τάσις, τοῦλάχιστον ἐν Αὐστραλίᾳ, διὰ νὰ ἀποτελεσθῆ καὶ ἐκεῖ ὅ,τι ἐν Καναδᾷ. Ἀμφοτέρωθεν λοιπὸν, ἀνάγκης τυγούσης, ἡ Ἀγγλία θέλει λάβει πραγματικὴν βοήθειαν πρὸς τὴν ἰδίαν ἄμυναν παντοιοτρόπως. Ἐὰν ὁ πληθυσμὸς τῶν 6,000,000 τούτων προστεθῆ εἰς τὸν τῆς Ἀγγλίας, ὁ καθαρὸς ἀγγλικὸς πληθυσμὸς καθίσησιν τρίτην ἐν τάξει τὴν Ἀγγλίαν ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν μετὰ τῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Μένει ἔτι νὰ προσθέτωμεν τὴν Ἰνδικὴν μετὰ τῶν νεωστὶ προσκτηθεισῶν χωρῶν· μετὰ τούτων ἡ Ἀγγλία ἀποτελεῖ πολὺ μεγαλειότερον βῆρος τῶν τεσσάρων ἄλλων μεγάλων δυνάμεων ὁμοῦ λαμβανομένων καὶ αὐτῆς τῆς Ἰταλίας ῥιπτομένης εἰς τὴν πλάστιγγα. Καὶ μὴ λογιζομένης ὅμως τῆς Ἰνδικῆς, τὰ 33,500,000 τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀρκοῦσιν, ἐὰν θελήσωσιν οἱ Ἀγγλοὶ, νὰ ἀναδείξωσι

τὴν πατρίδα αὐτῶν ἰσόπαλον στρατιωτικῶς πρὸς τὴν μεγίστην τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὁ λευκὸς πληθυσμὸς τῶν Νοτίων ἀνίρρητος ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ εἰς 5,500,000 ψυχῶν, κατὰ δὲ τὴν ἀπαριθμησιν τῆς ἐπὶ τῆς τοῦ πολέμου ἐπιστάσις ἐπιτροπῆς ἐν ἐκατοντακισμῶν ἀνδρῶν (δηλαδὴ τὰ δύο ἐνδέκατα τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ) εὕρισκετο ἐν τοῖς στρατοπέδοις καθ' ὅλον τὸ τετραετὲς διάστημα τοῦ πολέμου. Ἀληθῶς οἱ Νότιοι ἐμάχοντο ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐδάφους, οὐδὲν ὅμως ἔθνος, ὅσα ζωηρὸν καὶ ἂν ὑποτεθῆ, θὰ ὑποκύψῃ ἔκουσίως εἰς τοιαύτην φοβερὰν τάνυσιν δυνάμεων ἐκτός ὅταν βιασθῆ νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα ὅμως τοῦτο λαοῦ συγγενοῦς τοῦ ἀγγλικοῦ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα περὶ τοῦ τί δύναται νὰ κατορθώσωσιν οἱ Ἀγγλοὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ. Ἐὰν δώσωσι τὰς αὐτὰς καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ὡς οἱ Ἀμερικανοὶ διαστάσεις, δύναται ν' ἀντιτάξωσι πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτῶν ἐπὶ τετραετίαν ὑπὲρ τὰ 6,000,000 μαχητῶν. ἤτοι στρατὸν ἴσον πρὸς τοὺς στρατοὺς πασῶν τῶν ἄλλων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης ὁμοῦ λαμβανομένων.

Ἰκανὰ ἐγράψαμεν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ μόνον· δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουσι διδόμενα πρὸς σύγκρισιν τῆς ἐπισωφρέσεως τοῦ δημοσίου πλοῦτου. Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν Ἀγγλίαν μόνον, τὸ σπουδαῖον ἔργον, ὅπερ ἐνώπιον τῆς Ἐταιρίας τῶν καταστατικῶν ἀνέγνωσεν ὁ κ. Giffen, παρέχει ἀσφαλῆ διδόμενα πρὸς ἐκτίμησιν τῶν διαφορῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐξηκονταετηρίδα. Ὅτε ἐπέζηλθεν ἡ Ἀγγλία εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, εἶχε χρέος 900,000,000 λιρῶν στερλινῶν, βασιζόμενον ἐπὶ ἐθνικῆς περιουσίας 2,200,000,000. Νῦν τὸ χρέος αὐτῆς ἡλαττώθη εἰς 800,000,000 περίπου, ἡ δὲ ἐθνικὴ περιουσία ἀνῆλθεν εἰς ὀκτὼ δισεκατομμύρια καὶ πεντακῶσια ἑκατομμύρια. Ἰνα ὑπάρξῃ ἀναλογία μετὰ τῶν νῦν χρέους καὶ τοῦ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐν Βατερλώ μάχης, δεόν ν' ἀναβιασθῆ τοῦτο εἰς 3,000,000,000 λιρῶν, δεόν δηλαδὴ νὰ προστεθῶσιν εἰς τὰ νῦν ὑπάρχοντα 2,200,000,000 λιρῶν.

Ὁ μέγας ἀμερικανικὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἐπεβάρυνε τοὺς Βορείους μὲ χρέος τετρακοσίων ἑκατοντακισμῶν, δὲν θέλει δὲ συμβῆ ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς νὰ περιπέσωσιν δηλαδὴ αἰφνιδίως καὶ ἀπαράσκευοι εἰς πόλεμον, οὐδὲ νὰ φθάσωσι τὴν καταστρεπτικὴν ἀσωτείαν καὶ τὴν περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀνικανότητα τῶν βορείων Ἀμερικανῶν, θέλουσι δὲ καταβάλλει μεγα-

λειτέραν σπουδὴν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τελείας ἐπιτυχίας. Διὰ τοὺς λόγους τούτους πιθανῶς δὲν θέλουσιν ἀδείξῃ τὸ χρέος αὐτῶν κατὰ λόγον τῶν 100 ἑκατοντακισμῶν λιρῶν ἐτησίως. Ὅπως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δύναται οἱ Ἀγγλοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι πόλεμον τοσοῦτον μακροχρόνιον ὅσον ὑπῆρξε καὶ ὁ κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, χωρὶς νὰ ἐπιβαρυνθῶσι μὲ πλείοτερα χρέη ἢ ὅσα ἐπιβαρύνθησαν κατὰ τὸν γιγάντιον ἐκείνον ἀγῶνα. Δύναται δέ τις βεβαίως νὰ βαισισθῆ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἐπὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τῶν φόρων.

Ἐξέθηκα ταῦτα, οὐχὶ κομπορρημοσύνης χάριν, ἀλλ' ἵνα καταδείξω ὅποια τις ἡ θέσις τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐὰν οἱ Ἀγγλοὶ περιστέλωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν δικαίων, ἐὰν δὲν ἐκτελέσωσι τὸ καθήκον αὐτῶν, αἰτία τούτου θέλει εἶσθαι οὐχὶ ἡ ἔλλειψις δυνάμεων, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ὅτι διὰ πολιτικούς λόγους ἢ καὶ ἐνεκα βραθυμίας δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοὶ ἀρκούντως, ὅπως ὀργανίσωσιν ἐγκαίρως τοὺς μεγίστους αὐτῶν πόρους.

(Ἐκ τῆς Σαββατῆας τοῦ Λονδίνου).

Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΤΗΣ ΘΡΟΘΑΔΕΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΑΙ Η ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΗΙΣΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙΣ ΠΡΑΞΕΣΙΝ.

Ἐκάστη ἀνθρωπίνη κοινωνία καλῶς ὀργανισμένη κέκτηται ἰδίαν τάξιν, ἰδίους νόμους καὶ ἰδίαν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν, δι' ἧς ὑποστηρίζεται ἡ εὐταξία καὶ οἰκονομεῖται ἡ ζωὴ τῆς ὅλης κοινότητος. Ὅπου δὲ ἡ τοιαύτη ἐξουσία ἐπικρατεῖ, ἐκεῖ προϋπὸ τίθεται οἰκοθεν ἀναγκαῖα ἡ δημοθυμία εἰς αὐτὴν ὑποταγὴ πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Ἐὰν δὲ συνάμα καὶ τοῦτο ὑπ' ὄψιν ληφθῆ, ἐν ποίᾳ δηλονότι σχέσει εὕρισκεται ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία πρὸς ἅπαντα τὰ μέλη τῆς κοινότητος, ἐξ ἧς πηγάζουσι τὰ δικαιώματα αὐτῆς, ποῦ αὕτη συγκεντροῦται, εἰς ἐν δηλαδὴ πρόσωπον, εἰς τινα ἢ εἰς πάντα τὰ συγκροτοῦντα τὴν κοινωνίαν, τότε ἡ μορφή τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ παρουσιάζεται διάφορος, νῦν μὲν μοναρχικὴ, νῦν δὲ ἂν ἰπροσωπευτικὴ, ἧτις ἀναλόγως ἐκδηλοῦται ὑπὸ διάφορα πάλιν εἶδη (ὡς ἀριστοκρατικὴ, δημοκρατικὴ κ.λ.).

Ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, οὕσα ὡσαύτως ὁρατὴ κοινωνία ἀνθρώπων, κέκτηται μὲν ὡσπερ καὶ ἡ πολιτικὴ τὴν αὐτῆς τάξιν, καὶ τὴν ἰδίαν κυβερνησιν καὶ ἐξουσίαν, εἰς τὴν ὀφείλουσιν ὑποτάσσεσθαι πάντα αὐτῆς τὰ μέλη· ἀλλ' ὅμως ὡς βασιλεία

οὐχὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν εὐαγγέλιον σκοπὸν καὶ τὰ μέσα οὐδαμῶς δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰς ἐγκοσμίους βασιλείας, ἧιστα δὲ δύναται νὰ κρηθῆ ἡ μορφή τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας, αἵτινες συνήθως τίθενται ὡς βῆσις ἐν σκέψει καὶ μελέταις, ἀφορώσαις τὸν ὀργανισμὸν τῆς πολιτείας. Διότι, ὅσῳδῆποτε τελεία καὶ ἂν θεωρηθῆ κατὰ τὸ εἶδος αὐτῆς ἡ πολιτεία, ὅσῳδῆποτε καλῶς καὶ ἂν ἀνταποκρίνηται εἰς τὸν καιρὸν, εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς περιστάσεις, οὐδεὶς ποτε δικαιούται νὰ λάβῃ ταύτην ὡς πρότυπον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, οὐτινος αἱ ἀρχαὶ κατεβλήθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐβεμείλωσεν αὐτὴν, διὸ καὶ ὀφείλουσι διηγεκῶς νὰ τηρῶνται ἀμετάβλητοι. Διὰ ταῦτα ἐν ταῖς περὶ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ μελέταις ἄτοπον φαίνεται τὸ ζήτημα, τὸ ἄλλως συνηθέστατον παρὰ τοῖς δυτικοῖς θεολόγοις, ὅποια τις δηλαδὴ πρέπει νὰ ἦναι ἡ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου μορφή, μοναρχικὴ (ἢν ὑπερασπίζονται οἱ ὑπεράλλειοι), ἢ δημοκρατικὴ (ἧτις ἐστὶν ἐν τῇ διαμαρτυρήσει ἐπικρατούσα), ἢ ἄλλη τις ἑτέρα, ἧτις καὶ μᾶλλον προσιδέζει καὶ ἐμπρέπει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄτοπον καὶ ἀδικον, λέγομεν, φαίνεται τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἂν μάλιστα τοῦτο προκαλῆται ὑπὸ τῆς προσπαθείας, ὅπως δικαιολογηθῆ καὶ ἐκτιμηθῆ ὁ τρόπος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως διὰ τῆς ἀξίας τοῦ εἶδους τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις ὄψις, ἧτις εἶναι ἀξία ὄντως τῆς πλήρους ἡμῶν προσοχῆς καὶ μελέτης, ἡ ὄψις, ἧτις ἀπτεταί τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἢ ἄλλως αἱ σχέσεις ὄλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις καὶ αἱ σχέσεις τοῦ δικαιώματος τῶν πιστῶν τοῦ νὰ συμμετέχωσιν ἐν αὐταῖς. Τὰ δύο ταῦτα ζητήματα, τὸ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὸ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ποιμνίου, εἶναι στενῶς πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα. Ἐκ τούτου, ἐὰν ἀκριβῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας προσδιορισθῆ ἡ σχέσις καὶ τὸ δικαίωμα τῆς συμπτύξεως ταύτης, τότε διὰ τοῦ τοιοῦτου προσδιορισμοῦ δίδεται καὶ εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα ἡ δέουσα ἀπάντησις.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ περὶ τοῦ δικαιώματος τῶν ποιμνιομένων ζήτημα ἵνα οὗτοι συμμετέχωσι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων, συνδέεται οὐσιωδῶς μετὰ τῆς ἐνοίας τῆς Ἐκκλησίας, ἔπεται ὅτι πᾶσα διαστροφή ἢ μονομερὴς αὐτοῦ ἔρευνα καὶ παράστασις συνεπάγει κατ' ἀνάγκην ἀνώμαλον θεωρίαν ἐπ' ὅλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς τοῦτο γίνεται πράγματι δῆλον ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἐκείνων κοι-

νοτήτων, αΐτινες διέφθειραν τὴν ἀγνότητα τῆς οἰκουμηνικῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ὡς κοινωνία ἐξ ἀνθρώπων συνισταμένη, ἐν οἰκλήποτε ἐνοία καὶ ἂν ἐνοηθῆ, ἀνάγκη νὰ ἔχη τὸν ἑαυτῆς ὀργανισμὸν καὶ τοὺς ἰδίους νόμους, πρὸς οὓς ἀδιαχωρίστως συνάπτεται ἡ κανονικῶς συντεταγμένη ἐπίκοις αὐτῆς καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἣτις οἰκονομεῖ τὴν ζωὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς θεοσδότους αὐτῆς θεσμούς. Ἐκ τούτου ἀναγκαία παρίσταται ἐν αὐτῇ ἡ διάκρισις τῶν πιστῶν εἰς δύο τάξεις, εἰς τὴν τῆς τῶν κυβερνῶντων καὶ τὴν τῶν κυβερνωμένων, εἰς τὴν τῶν ποιμένων καὶ τὴν τῶν ποιμαινομένων. «Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων, λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος, οὐ πάντες εἰς ἐν εἶδος στρατεύονται, ἀλλ' ἐν διαφόροις τάγμασιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ μὲν εἰς διδασκάλου τάξιν, ὁ δὲ εἰς μαθητοῦ ὁ δὲ εἰς ἰδιώτου»¹, διότι καὶ αὕτη παρουσιάζεται ἐπὶ τῆς γῆς ὡς Ἐκκλησία στρατευμάτων. «Μὴ πάντες Ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι;» (Α' Κορινθ. ιβ', 19). «Ὅσῳ δὲ διαφοροὶ καὶ ἂν ὑπάρχωσιν αἱ θεωρίαι καὶ αἱ γνώμαι, αἴτινες ὑφίστανται περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης διακρίσεως τῶν μελῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξίσου ὑπὸ πάντων ἀναγνωρίζεται (ἡ καὶ φαίνεται ἐπαισθητῆ) ἐν ἐκάστη χριστιανικῇ κοινωνίᾳ, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἐνεργείᾳ ὡς κοινωνία νομικῶς συντεταγμένη καὶ ζῶσα. Ἀλλ' ἄρα γε ὁποῖα τις ὀφείλει νὰ ἦναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ σημασία τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ποιμένων ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁποῖαν σημασίαν λαμβάνουσιν ἐν ταῦθα τὰ δικαιώματα τῶν ποιμαινομένων; Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς ἐκ δύο ἄκρως ἀντιθέτων προτάσεων συγκείμενον ἔχομεν ὡσαύτως δύο εἰς τὰς προτάσεις ταύτας ἀνταποκρινόμενας ἀπαντήσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ τούτου διδασκαλίαν τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ εἰς τὴν τῶν Διαμαρτυρομένων. Προτάττοντες οὖν εὐθὺς τὰς ἀπαντήσεις ἡμῶν, ἐπιφέρομεν ἐφεξῆς τὴν περὶ τούτου διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ὁ ἐκ τοῦ ἡμιπελαγισμοῦ μαρφωθεὶς χαρακτήρ τῶν ἀρχῶν τοῦ ῥωμαϊκοκαθολικοῦ συστήματος, ὅπερ διεκανόνισεν ἐν τῇ Δύσει τὴν χριστιανικὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν, χορηγῶν μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μεσολάθεισιν εἰς τὰς θείας πράξεις καὶ ἐνεργείας, μετέβη οὗτος καὶ εἰς τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἡ ὁρατὴ ἀν-

¹ Ὁμιλ. Ε' εἰς τὴν Β' πρὸς Τιμόθ.

θροπίνῃ ὄψει τῆς Ἐκκλησίας ἔλαβεν ἐν αὐτῇ μείζονα καὶ ὑπερβολικὴν σημασίαν, διότι ἡ ὁρατὴ τῆς, ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ἀπόλυτον αὐτῆς γνώρισμα, ἔχον ἀσυντόπιστον σημασίαν ἄνευ τινὸς σχέσεως καὶ συνδέσμου πρὸς τὴν ἄορατον αὐτῆς πλευρὰν¹, φυσικῶς ἔπρεπε νὰ ἀπαιτήσῃ ὁρατὸν τι κέντρον τῆς ὁρατῆς αὐτῆς; ἐνόητος, ὁρατὴν τινα δηλονότι τῆς Ἐκκλησίας κεφαλῆν, ἣτις ἔμελλε νὰ ἦναι ἡ πηγὴ τῆς ἐνόητος καὶ ἡ οὐσιώδης συνθήκη πρὸς τὴν ἐνόητητα τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, τῆς κρίσεως κτλ. Πᾶς δὲ μὴ ἐνούμενος μετὰ τοῦ κέντρον τούτου δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸ ἐξωτερικῶς, οὐδὲ δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἂν ἐπόθει τὴν ἔνωσιν ταύτην εἰλικρινῶς². Λαβοῦσα τοιαύτην σημασίαν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ὁρατὴ αὕτη κεφαλῆ, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἀπολαμβάνῃ ἐν αὐτῇ καὶ θείας ἀσθενείας καὶ κύρους, νὰ ἦναι ἡ ἐνεία πηγὴ ὅλων τῶν δικαιωμάτων τῶν χορηγηθέντων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ θεμελιωτοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Τοιοῦτοτρόπως³ ἐν τῇ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ τὸ ῥωμαϊκοκαθολικὸν σύστημα ἐκ πάντων τῶν τρόπων, ὑφ' οὓς ἡ Ἐκκλησία παρίσταται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων, ἰδιοποιήθη κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνον, δι' οὗ αὕτη παρίσταται μόνον ὡς βασιλεῖον καὶ κατεσκευάσεν ἐκ τῆς ἐνοίας ταύτης πλήρη μοναρχίαν, ἔχουσαν ἐπὶ κεφαλῆς τὴν παπασύνην μετ' ἀλανθάστου ἐξουσίας. Ἐν τῇ ὁπάρξει τοιοῦτου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ βεβαίως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ σημασίας καὶ συμμετοχῆς τῶν πιστῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πράξεσιν, ἀφ' οὗ καὶ αὕτη ἡ ἱεραρχία δὲν ἔχει ἐν ταῦθα πραγματικὰ δικαιώματα, ἀφ' οὗ πάντες οἱ ἐπίσκοποι ὑφίστανται μόνον ὡς τοποτηρηταὶ (vicarii) τοῦ πάπα. Τὸ ποιμνιον ἐντελῶς διατελεῖ ἀποκεχωρισμένον καὶ μηδαμῶς μετέχον τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων, διότι αὗται συγκεντροῦνται μὲν εἰς τινα κληρὸν, οὗτος ὅμως ἐνεργεῖ ἐν πλήρει ἐξαρτήσει ἀπὸ τοῦ πάπα³.

¹ Οἱ ῥωμαϊκοκαθολικοὶ θεωροῦσι τὴν Ἐκκλησίαν ἀπλῶς μόνον ὡς κοινωνίαν. — «Ecclesia est populus fidelis per universum orbem dispersus.» (Cath. Rom. 1, 10, 2.)

² Bellarm. libr. 3, de Eccl. c. 5.

³ Πρὸς παράστασιν τῆς τοιαύτης ἀποξενώσεως τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔργα δύναται τις νὰ προβάλῃ τὴν παθητικὴν καὶ ὅλως μηχανικὴν αὐτοῦ σχέσιν πρὸς τὰ τῆς θείας λατρείας, ἣτις τελεῖται ἐν ἀκαταλήπτῳ διὰ τοὺς λαοὺς γλώσση καὶ ἐν ἧ' αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ λειτουργοῦ καὶ αἱ προσευχαὶ οὐδόλως συμπέπτουσι τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ νὰ μελετῶσιν οἱ κοσμικοὶ τὸν

Εἰς τὴν ῥωμαϊκοκαθολικὴν ταύτην θεωρίαν τελείαν ἀντίθεσιν ὡς πρὸς τοῦτο παρίστην ἡ περὶ Ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ διδασκαλία τῶν Διαμαρτυρομένων. Ἡ πανθεϊστικὴ θεωρία ἐπὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας μηδεμίαν σημασίαν καὶ ἀξίαν δίδουσα εἰς τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἠνάγκαζε τοὺς Διαμαρτυρομένους ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀκρότητας τῶν ῥωμαϊκοκαθολικῶν ἀρχῶν νὰ ἐπεκτείνωσι πρὸς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ὡς πρὸς τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δικαιοδοσίᾳ. Ἡ ἄμεσος, ὡς δισχυρίζονται, ἐπενέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἄνωθεν μεταδίδοται εἰς τὸν ἄνθρωπον, συνετίζει αὐτὸν, χορηγεῖ αὐτῷ πίστιν καὶ πάντα τὰ δῶρα τῆς χάριτος, ἐπιτελεῖ ὅλον τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ἄνευ τινὸς ἀνθρωπίνης συμπράξεως καὶ τέλος καθίστησι περιττὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἱεραρχίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁρατοῦ θεοῦ ἰδρύματος, οὐσιώδους καὶ ἀναγκαίου πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπερβολικὴν σημασίαν τῆς ἀνθρωπίνης μεσολαθήσεως καὶ τῆς ὁρατῆς ὄψεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ ῥωμαϊκοκαθολικισμῷ, ἀνεφάνη παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἡ διδασκαλία περὶ τῆς καθολικῆς ἱερωσύνης καὶ περὶ τῆς ἀοράτου Ἐκκλησίας, ἣτις συνίσταται ἐκ μόνων τῶν ἁγίων, τουτέστιν ἐκ τῶν ἀληθῶς πιστευόντων καὶ σωζομένων, τῶν ἐγνωσμένων μόνον τῷ Θεῷ. Τί λοιπὸν μετὰ ταῦτα σημαίει παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις Ἐκκλησία, ὡς ὁρατὴ κοινότης χριστιανῶν, ἢ ἄλλως ἢ οὕτω καλουμένη ὁρατὴ Ἐκκλησία; Αὕτη θεωρεῖται ὡς καρπὸς καὶ ὡς ἔκφρασις τῆς ἀοράτου Ἐκκλησίας, ἣτις τότε ἐκδηλοῦται καὶ λαμβάνει ὑπόστασιν διὰ τρόπον ἐξωτερικοῦ, ὅταν οἱ παρὰ τῷ Θεῷ ἐκλεκτοί, τὰ ἀληθῆ τῆς Ἐκκλησίας μέλη, ὁμολογοῦντα τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ διὰ ταύτης ἀμοιβαίως ἀναγνωρίζόμενα, συνενῶνται εἰς ὁρατὴν τινα κοινωνίαν, ὅπως εὐχερἔστερον διὰ τῶν συνημμένων αὐτῶν ἐνεργειῶν ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησίας¹.

Οὕτως ἡ ὁρατὴ Ἐκκλησία παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις δὲν εἶναι ἔργον θεοῦ, ἀλλὰ καθαρῶς ἀνθρώπινον, αὐτοπροαίρετος σύνδεσμος ἀνθρώπων, κεκτη-

λόγον τοῦ Θεοῦ πρὸς δὲ τὴν ἀποξένωσιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ποιμένων καὶ ἄλλα παρόμοια.

¹ Ὁ σκοπὸς τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ σύμπραξις πάντων πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς πίστεως καὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς κοινῆς ἐνεργείας καὶ ὑπηρεσίας.

μένων διάφορα δικαιώματα (societas aequalis), σύνδεσμος ἐδραζόμενος ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν συμφωνίας, ὡς περ παρόμοια κοινωνία ἀνθρώπων, αἴτινες συγκροτοῦνται πρὸς σκοποὺς βιωτικῶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν κοινωνικῶν τούτων σκοπῶν ἀπαιτοῦνται ὠρισμένα μέσα, ἄτινα τιθενται καὶ ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κοινῆς θελήσεως πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῇ ὄργανον, ἐκφράζον οἰκοθεν τὴν θέλησιν τῆς κοινότητος καὶ ἐπ' ὄνοματι αὐτῆς ἐνεργοῦν. Τὸ ὄργανον τοῦτο εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ κυβέρνησις, ἣτις, φαίνεται, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐξουσία ἀντιπροσωπευτικῆ, ἐκπηγάζουσα οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ λαοῦ θελήσεως¹. ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἕκαστος ποιμὴν κατὰ μέρος θεωρεῖται μόνον ἀντιπρόσωπος τοῦ ἰδίου ποιμνίου, ἀντιπρόσωπος τῆς κοινωνικῆς θελήσεως καὶ τῶν δικαιωμάτων, ἄτινα κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἔργου ἀνήκουσιν εἰς ἕκαστον μέλος τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Προφανῶς ἐν τοιοῦτῳ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ, ὃ μὲν λαὸς κέκτηται οὐσιώδη σημασίαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πράξεσιν, οἱ δὲ ποιμένες δανεῖζονται μόνον ἐκ τοῦ λαοῦ τὰ ἴδια αὐτῶν δικαιώματα καὶ ἐνεργοῦσι μόνον ἐπ' ὄνοματι αὐτοῦ². Κατ' ἀντίθεσιν λοιπὸν πρὸς τὴν ἀπεριόριστον μοναρχίαν τοῦ παπισμοῦ οἱ Διαμαρτυρομένοις εἰσῆγαγον ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς αὐτῶν κοινότησι τὸ δημοκρατικὸν σύστημα καὶ συμφώνως πρὸς τὰς θεωρίας αὐτῶν παρέδωκαν εἰς χεῖρας τοῦ λαοῦ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἣτις παρὰ τοῖς ῥωμαϊκοκαθολικοῖς ἀθέσμως ἀπέδοθη τῷ πάπα. Τὸ δὲ χωρογραφικὸν σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, καθ' ὃ ὁ κοσμικὸς ἡγεμὼν εἶναι συνάμα καὶ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχει τὴν ὑπεράτην ἐπιτήρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων καὶ ὑποθέσεων (οἷον τὸ πρὸ πολλοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπικρατοῦν καὶ ἰσχύον σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ) εἶναι κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν Προτεσταντῶν νόμιμον καὶ δίκαιον κατὰ πάντα³. Τοιαῦτα τὰ ἐπικρατοῦντα ἐν τῇ Δύσει

¹ Ecclesia representativa, cui illi tantummodo adnumerantur cives, qui publica auctoritate legati Ecclesiae prospiciunt (Vegscheid. theol. dogm. p. 3, c. 5).

² Certum est, nihilo plus juris habere presbyteria, quam ipse cœtus credentium, a quo jus suum ad curandam, quae a multitudine commode administrari nequeunt, adipisci debet, habent (V. apud J. H. Boehmer jus paroch. 5, l. c. 2, § 26).

³ Hactenus rex quilibet in quantum est Christianus, simul et sacerdos est, ac proinde ipsi non minus atque alteri Christiano committi ab Ecclesia potest

δύο αντίθετα συστήματα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ οργανισμοῦ

Ἄλλ' ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ξένη τῶν θεωριῶν ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων (τοῦ ῥωμαϊκοκαθολικισμοῦ καὶ τῆς διαμαρτυρήσεως) ἐν τῇ καθολικῇ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ, φυσικῶς δὲν δύναται νὰ παραλείψῃ στοιχεῖα τινὰ ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν μονομερῶν θεωριῶν ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς οργανισμόν. Διὰ τοῦτο ἡ περὶ ἐκκλησιαστικοῦ οργανισμοῦ θεωρία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μέση τις ὁδὸς σχετικῶς πρὸς τὰς προεκτεθείσας θεωρίας. Παραθέτομεν δ' ἐνταῦθα γενικὸν αὐτῆς διάγραμμα.

Καθὼς πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἠδὲδοξε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν μεσολάβησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τούτέστι νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ νὰ συνενώσῃ αὐτὴν ὑποστατικῶς μετὰ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκαθολουθήσει τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας, ἵνα προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐνήργησεν οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τῆς δρατῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ θεμελιωθείσης ἐπὶ τῆς γῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ἡ Ἐκκλησία διατελεῖ ἐπὶ τῆς γῆς διηγετικές καὶ συνεχῆς λειτουργίαν ἢ ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη καλεῖται σῶμα αὐτοῦ (Α', Κορινθ. ιβ', 27. Ἐφεσ. α', 23. δ', 12, κλπ.). Διότι διαμένων ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀόρατος κεφαλὴ τοῦ σώματος τούτου τῆς Ἐκκλησίας ἐνοικεῖ διηγετικῶς καὶ ἐνεργεῖ ἐν αὐτῇ· αὐτὸς πάντοτε καταυγάζει αὐτὴν τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καὶ διατηρεῖ αὐτὴν ἀναμάρτητον· αὐτὸς ἀδιακόπως καθαγιάζει αὐτὴν τῇ χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος· αὐτὸς ἀόρατως κυβερνεῖ αὐτὴν ὡς βασιλεὺς, λαβὼν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ ταύτην τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τελεῖ διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντων ὀργάνων. «Καὶ διὰ τοῦτο, ἀναφέροντες αὐτολεξεῖ τοὺς λόγους τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς πατριαρχῶν, ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησιαστικαῖς κυρίως οὐσιαῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ ὑπὸ κυρίως μελῶν συνισταμένας, ἡγουμένους καὶ ποιμένας, καὶ ὅλους οὐκ ἐν καταχρήσει, ἀλλὰ κυρίως ἀρχὰς καὶ κεφαλὰς, τοὺς ἐπισκόπους ἔθηκε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς τὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν Ἀρχηγὸν καὶ Τελειωτὸν ἀπο-
episcopalis functio, si ad id fuerit idoneus. Hoc ipso enim nihil aliud agitur, quam ut id, quod in commune juris omnium est, quodque antea non nisi suo nomine privatim poterat, ex omnium consensu onus, publico omnium nomine et auctoritate possit exercere (αὐτ.).

ρώσας καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὴν κεφαλὴν χορηγίας ἀναβιβαζούσης δηλονότι» I. Τοιοῦτοτρόπως ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, δρατὴ οὖσα, ὡς κοινωνία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, εἶναι ἐνταυτῷ καὶ ἀόρατος, ἔχουσα τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν, τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, διαφυλάττουσα ἀναλλοιώτως τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως, ἐμψυχουμένη διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ κεκτημένη θεῖα δικαιώματα, ἀφευκτα πρὸς τὴν αἰώνιον αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρξίν καὶ τὸν σωτηριώδη προορισμόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀόρατος τῆς Ἐκκλησίας ὄψις συνεφέπτεται τῆς δρατῆς μόνον διὰ μέσου τῆς θεοουστάτου αὐτῆς ἱεραρχίας, δῆλον ἐστὶ οὕτε ὑπάρχει, οὕτε δύναται νὰ λάβῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τόπον ἢ ἀπόλυτος ἐκείνη ἀνθρωπίνῃ ἐλευθερία ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῶν πιστῶν, ὅποια τις παραχωρεῖται εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς τῆς διαμαρτυρήσεως διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ καθολικῆς ἱερωσύνης. Ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ σχέσει ἡ ἱεραρχικὴ ἐξουσία εἶναι ἐξουσία ἀντιπροσωπευτικῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ἡ ἱεραρχία χρησιμεύει ἐνταῦθα ὡς ὄργανον θείας ἐνεργείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Κατὰ ταύτην μόνῃ τὴν ἐννοιαν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ὀνομάζονται λειτούργοι αὐτῆς, ὡς ἐνίοτε ὀνόμαζον ἑαυτοὺς καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀπόστολοι (Β' Κορινθ. γ', 4—6. Α' Κορινθ. γ', 5. 6. δ', 1).

Ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Γραφῶν εἶναι σῶμα ἑνατον. «Καθ' ἕνα γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἐστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνός, πολλά ὄντα, ἐν ἐστὶ σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς» (Α' Κορινθ. ιβ', 12). Καθὼς ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ σώματι τότε τὰ καθέκαστα μέλη διατηροῦσι τὴν ζωὴν, καὶ ἅπαν τὸ σῶμα τότε μόνον ἀπολαμβάνει υγιείας, ὅταν μεταξὺ ἀλλήλων δὲν καταστρέφῃται ποσῶς ἡ κανονικὴ τῆς ζωῆς σχέσις, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Προσέτι τὸ καθόλου τῆς Ἐκκλησίας σῶμα τότε μόνον διατελεῖ υγιές, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μέλη τότε μόνον δύναται νὰ ἀπολαύσῃ πνευματικῆς ζωῆς, ὅταν μεταξὺ αὐτῶν τηρῆται στενὴ ἐνότης, ἢ ἐλλειπούσης, οὕτε ζωὴ οὕτε σωτηρία ὑφίσταται. Ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὄχι τὸσον ἐξωτερικῆ, ὅσον ἐσωτερικῆ καὶ πνευματικῆς. Ὅρθως δ' ἡ ἐξωτερικὴ πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς δρατὴ καὶ αἰσθητὴ παράστασις τῆς ἐσωτερικῆς· ἄλλως δ' εἶπετ' ἡ ἐσωτερικὴ οὐδέποτε διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐνότητος ὑποστηρίζεται ἢ ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτᾶται, ἀλλὰ τούναντιον ἡ ἐσωτερικὴ, συνιστώσα τὸν ἀναγκαῖον ὄρον τῆς ἐξωτερικῆς, ἐμπεριέχεται ἐν αὐτῇ. Διότι ἡ

1) Γράμματα τῶν Ἀνατ. Πατριαρχῶν ἀρθ. 10.

ἐνότης τοῦ πνεύματος καὶ ὁ σύνδεσμος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης εἰσι τὰ στοιχεῖα, ἅτινα συγκροτοῦσι τὴν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀληθινὴν ἐνότητα, ἐνότητα οὐχὶ νεκρὰν καὶ μηχανικὴν, ἀλλὰ πλήρη ζωῆς καὶ ἐλευθερίας. «Ἴνα πάντες ἐν ὧσι· καθὼς σὺ, πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσι» (Ἰωάν. ιζ', 21), εἶδετο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ περὶ τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ διὰ τούτων τῶν λόγων τῆς δεήσεως εἰδείκνυε τὸ ὑψηλὸν πρότυπον τῆς ἐνότητος ταύτης, ἣτις πρέπει νὰ τηρῆται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ προσδιώρισε τὸν ὑπέρατον κανόνα τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων, ἐν αἷς ὀφείλουσι νὰ εὐρίσκωνται ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας.

Τηροῦντες τοιαύτην στενὴν μεταξὺ ἀλλήλων ἐνωσιν ἅπαντες οἱ πιστοὶ, ὡς ζῶντα μέλη τοῦ ἐνιαίου σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐμψυχούμενα διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, δύναται κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανισμοῦ νὰ λάβωσι ζῶσαν συμμετοχὴν ἐφ' ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνεργητικότητος, καὶ ἅπαντες ὀφείλουσι νὰ μεριμνώσιν ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ τῆς Ἐκκλησίας, «καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη» (Α' Κορινθ. ιβ', 26). Πραγματικῶς ὁ Κύριος ὑπέδειξεν εἰς πάντας τὸ ἑαυτοῦ λειτούργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, προώρισεν εἰς ἕκαστον μέλος τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἐνέργειαν, χορηγῆσαι ἀναλόγως ταύτης χαρίσματα. Αὐτὸς ἔδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἱεραρχίαν, καὶ κατέστησε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ «τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφῆτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους» (Ἐφεσ. δ', 11, 12). Ἀλλ' ἄραγε δύναται μέλη τινὰ νὰ μὴ ἐπιχορηγήσωσιν εἰς τὰ ἄλλα τὴν συνέργειαν αὐτῶν; Δύναται ἡ κεφαλὴ νὰ εἴπῃ εἰς τὰ ἀσθενέστερα μέλη, «Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω» (Α', Κορινθ. ιβ' 21). «Κατανοήσωμεν τοὺς στρατευομένους τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν, γράφει Κλήμης ὁ Ῥώμης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀναφουρισῶν ἐν αὐτῇ ἐρίδων, πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐεκτικῶς, πῶς ὑποταταμένως ἐπιτελοῦσι τὰ διατασσόμενα. Οἱ πάντες εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλιάρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεστῆς· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι οἶχα τῶν μικρῶν οὐ δύναται εἶναι, οὕτε οἱ μικροὶ οἶχα τῶν μεγάλων. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν· ἡ κεφαλὴ οἶχα τῶν ποδῶν οὐδὲν ἐστίν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες οἶχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὐχρηστὰ εἰσὶν ὅλῳ τῷ σώ-

ματι· ἀλλὰ πάντα συμπεῖ, καὶ ὑποταγῆ μίχ' χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα» I.

Πρὸς ποῖον ἄλλως σκοπὸν πάντες οἱ πιστοὶ συνδέονται εἰς ἐν ὅλον καὶ συνενούνται εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως εὐχερέστερον καταστήσωσιν οἱ πάντες εἰς τὸ προωριζόμενον αὐτοῖς μέτρον τῆς ἡλικίας; Διὰ ταῦτα τὰ μέλη τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὀφείλουσι κατὰ καθῆκον, ἵνα ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ κατὰ τὸν βαθμὸν τῶν χαρακτηριζουσῶν ἕκαστον μέλος δωρεῶν συνεργῶσιν εἰς τὸ ἐν καὶ κοινὸν ἔργον, διότι ἅπαντες οἱ πιστοὶ ἐκλήθησαν εἰς μίαν κοινὴν ἐνέργειαν, ἵνα δηλονότι «Ἀυξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ» (Ἐφεσ. δ', 15, 16).

Προστησάμενος τὴν ἐνότητα πάντων τῶν πιστῶν καὶ τὴν ἀγάπην ὡς θεμέλιον, καθ' ὃ πᾶς πιστὸς, ὡς ζῶν μέλος τῆς Ἐκκλησίας, δύναται καὶ χρεωστεῖ ὁμοῦ μετὰ τῶν ποιμένων νὰ λαμβάνῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔργα, δι' αὐτῶν τούτων συνεπτυγμένως καθωρίσαμεν τὸν βαθμὸν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς τοιαύτης συμμετοχῆς καὶ συμπράξεως. Πρόκειται δ' ἡμῖν ἐφεξῆς νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἐσωτερικὴν σημασίαν τῆς συμπράξεως ταύτης σχετικῶς πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις ἐστίν, ἵνα προαγάγῃ καὶ αὐξήσῃ τὰ ἑαυτῆς μέλη εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἔλαβε παρὰ τοῦ θεοῦ αὐτῆς θεμελιωτοῦ καὶ μέσα θεῖα, ἔλαβε πλήρη ἐξουσίαν, ἵνα καταφωτίσῃ τὰ ἑαυτῆς μέλη διὰ τοῦ φωτὸς τῆς πίστεως, ἵνα ἀγιάζῃ διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ πνευματικῶς αὐτὰ κυβερνεῖ. ἔχουσα τὴν πνευματικὴν ταύτην πληρεξουσιότητα ἡ Ἐκκλησία, ἐνεργεῖ μόνον διὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐγκαθισταμένων προσώπων, ἅτινα διὰ τῆς ἀδιακόπου ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἔλαβον παρὰ Θεοῦ πρὸς τοῦτο τὴν ἐξουσίαν ταύτην. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτοὺς καὶ μόνους ἀνήκει τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν, ἱεραρχεῖν καὶ κυβερνεῖν. Τὸ τοιοῦτον δ' αὐτῶν δικαίωμα εἶναι δικαίωμα θεῶν (jus divinum), διότι τοῦτο πηγάζει οὐχὶ ἐξ ἀνθρώπων, οὕτε δι' ἀνθρώπων (Πράξ. κ', 28. Γαλάτ. α', 1, Ἐφεσ. δ', 11), ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνέργεια αὐ-

1) Α' πρὸς Κορινθ. ἐπιστ. κεφ. 37.

των εἶναι ἐνέργεια θεία, διότι δι' αὐτῶν ὁ Κύριος καθοδηγεῖ τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, χορηγεῖ αὐτῇ ἐν τοῖς μυστηρίοις τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ κυβερνεῖ αὐτήν. Ἀλλὰ τὰ θεῖα μέσα βεβαίως δὲν ἀποκλείουσι τὰ ἀνθρώπινα μέσα, καὶ ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεία ἐνέργεια δὲν ἀποβάλλει τὴν ἀνθρωπίνην συνέργειαν, ὥστε τὰ ἀνατρέπειν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὴν μεταξύ των δύο τούτων στοιχείων, τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἁρμονίαν, οὐδαμῶς ἐστὶν ἴδιον τοῦ πνεύματος τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οἱ πιστοὶ, μὴ ἔχοντες δικαίωμα νὰ ὦσιν ὄργανα θείας ἐνεργείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (ἐν τῷ τακτικῷ τῶν πιστῶν ἐκκλησιαστικῷ βίῳ), ὑποχρεούμενοι δὲ μόνον νὰ ἐπωφελῶνται ἐκ τῶν δωρηθέντων αὐτῇ μέσων τῆς θείας χάριτος, συνεργοῦσι δι' ἐκείνων τῶν δυνάμεων καὶ μέσων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς αὐτοὺς, ἐξίσου μετὰ τῶν ποιμένων, ὡς ἐμπρέπει ἀνδράσι καὶ χριστιανοῖς. Καὶ ὡς ἄνθρωπος μὲν ἕκαστος τῶν πιστῶν κέκτηται φυσικὰς τινὰς δυνάμεις καὶ μέσα, ἅτινα δύνανται νὰ μεταχειρισθῆ ἢ πρὸς κινήν ὠφέλειαν. Ὡς χριστιανὸς δὲ ἕκαστος φωτίζεται διὰ τῆς ἐννοίας ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ δύνανται νὰ αὐξήσῃ ἐν τῇ πίστει, ἕκαστος ἀγιάζεται τῇ χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ καθίσταται μέτοχος πνευματικῆς ἱερωσύνης¹. Δὲν λέγομεν νῦν ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἀπλῶς πιστῶν ἀξιοῦνται τινες ἐνίοτε ἐκτάκτων θείων χαρισμάτων, οἳ εἰσι τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, τῆς διδασκαλίας, τῆς θαυματουργίας κτλ., ἐν οἷς πλουσία ἰδίως ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαῖος Ἐκκλησία.

Διὰ τούτων λοιπὸν τῶν μέσων ἕκαστος τῶν πιστῶν δύνανται ἀναμφίβωως κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐνότητος νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας καλῶν², νὰ προσενέγκῃ ταῦτα εἰς τὸ γενικὸν, οὕτως εἶπετιν, αὐτῆς ταμεῖον καὶ νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν πνευματικὴν αὐξήσιν. Διασαφηνίζομεν τοῦτο διὰ παραδειγμάτων. Ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θείας ἱερωργίας ὁ ποιμὴν παρίσταται ὡς τὸ ὄργανον τῆς θείας χάριτος, τῆς χορηγουμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῖς πιστοῖς πρὸς τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἐν τῇ περιστάσει αὐτῇ ὁ ἱερεὺς ἐνεργεῖ κατὰ θεῖον δικαίωμα καὶ μόνον δυνάμει τούτου δύνανται νὰ τελεσιουργήσῃ τὴν θεῖαν ἱερωργίαν. Ἀλλὰ σὺν αὐτῷ πνευματικῶς δύνανται νὰ συνεργήσωσιν ἐν τῇ ἱερωργίᾳ καὶ οἱ λοιποὶ πιστοὶ διὰ τῆς ἐγκαρδίου προσευχῆς, ἥτις συντελεῖ εἰς τὴν εὐεργετικὴν ἐνέρ-

¹) Α' Πέτρ. 6', 9, ε. 3. Ἀποκάλ. ε. 9, 10. Εἰρην. κατὰ ἀρ. βιβλ. 8' 20. Ἰουστίν. διαλ. πρὸς Τρύφ. 334. Τερτυλ. περὶ προσευχ. 28. Ὁρθ. ὁμολ. μέρ. Α', ἐρωτ. 108.

²) August. contra lit. Petil. c. 92.

ργειαν τοῦ μυστηρίου ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ δεχομένου ταύτην πιστοῦ, καὶ ἐπιβοηθεῖ καὶ αὐτὸν τὸν ἱερωργοῦντα. Ἡ μυστηριώδης ἱερωσύνη (τῶν ποιμένων) φυτεῦει καὶ ποτίζει, ἡ δὲ πνευματικὴ ἱερωσύνη (τῶν πιστῶν) συνεργεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν αὐξήσιν¹. Εἰς τὸν ποιμένα ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ λύειν τοὺς μετανοοῦντας ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οἱ λοιποὶ πιστοὶ μόνον νὰ μεσιτεύσωσι δύνανται ὑπὲρ αὐτῶν. Οὕτως οἱ ἐξομολογοῦντες ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρουσιάζοντο ὡς μεσιτεύοντες ὑπὲρ τῶν προσιπτόντων ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου, ἡ δὲ μεσιτεία αὐτῶν ἦτο σεβαστὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰς τὸν ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν καὶ καθοδηγεῖν τὸ ποιμνιον εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν καὶ εὐσεβειαν καὶ φωτίζειν τὸν νοῦν αὐτοῦ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας· ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ πιστοὶ δύνανται νὰ συνεργῶσιν αὐτῷ πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ λόγῳ καὶ παραδείγματι, ἰδίᾳ δὲ ὡς πατέρες καὶ διδάσκαλοι κτλ. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ πιστοὶ συνεργοῦσι καὶ συμπράττουσι μετὰ τῶν ποιμένων διὰ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρκωμένων μέσων ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν πιστῶν, δι' οὗ συμμετέχουσιν εἰς τὰ ἔργα τῆς Ἐκκλησίας, δύνανται νὰ ὀνομασθῆ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θεῖαν τῶν ἱεραρχῶν πληρεξουσιότητα δικαίωμα ἀνθρώπινον (jus humanum). Ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο βεβαίως δὲν δύνανται νὰ κατανοηθῆ ἄλλως, εἰ μὴ ὡς μερὶς τις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας, ἡ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κατ' οὐσίαν δικαίωματος, ὅπερ διενεμήθη μετὰ τοῦ ποιμνίου καὶ τῆς ἱεραρχίας, καθότι ἀμφοτέροι αἱ τάξεις ὀφείλουσι αὐτοχρόνως νὰ ἐνεργῶσι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησίας· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐξουσία τῶν ποιμένων καὶ τῶν ποιμαινομένων τὰ δικαίωματα ὡς πρὸς τὴν σύμπραξιν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πράξεσιν ἤθελον διακρίνεσθαι ἀπ' ἀλλήλων μόνον κατὰ βαθμὸν καὶ κατὰ τὸ πρόνομιον τοῦ κύρους, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὰς ἑαυτῶν βάσεις, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ἐναντίον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐκ τούτων γίνεται λίαν καταφανὲς ἐν ποίᾳ τινὲ σχέσει δέον νὰ εὑρίσκωνται τὰ δικαίωματα τῶν πιστῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύμπραξιν αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς πίστεως, πρὸς τὰ δικαίωματα τῶν ποιμένων καὶ ἐπισκόπων τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ. Καθὰπερ ἐν τῇ ἠθικῇ ζωῇ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον δὲν δύνανται νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον καὶ ἀβυσπύστατον σημασίαν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θεῖαν, διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ ὑπο-

¹) P. de Marca diss. de -disrim. cler. et laic. 11, 8.

τάττηται εἰς αὐτὴν καὶ μόνον νὰ συνεργῆ. Ἐὰν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν δύνανται νὰ ὀνομασθῆ Ἐκκλησία ἀνευ τῆς ἱεραρχίας ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ¹, δηλον, ὅτι τὰ τοῦ ποιμνίου δικαίωματα τοῦ συνεργεῖν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πράξεσι καὶ ἐνεργείαις ἀνάγκη νὰ περιορισθῶσιν ὑπὸ τῶν δικαιομάτων καὶ τῆς ἱεραρχικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ συνέργεια αὐτοῦ νὰ εὑρίσκηται ἐν ἐξαρτήσει ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς ἱεραρχίας, ἐν ᾧ δὲν δύνανται νὰ συμβῆ τὸ ἐναντίον, τοῦτέστι τὰ δικαίωματα τῶν ποιμένων νὰ περιορισθῶσιν ὑπὸ τῶν δικαιομάτων τῶν ποιμαινομένων. Αὐτὸ τοῦτο πρέπει νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ κύρους ἀμφοτέρων τῶν τάξεων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἱεραρχῶν ἐν αὐτῇ ὡς προσώπων παρὰ Θεοῦ ἐγκατασταθέντων ὀργάνων θείων ἐνεργειῶν καὶ πράξεων ἔχει κύρος θεῖον· διὰ τοῦτο ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν ὁμόθυμον φωνὴν καὶ ψῆφον τῶν ποιμένων αὐτῆς ἐν τοῖς ἔργοις τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐσεβείας κέκτηται τὸ ἀλάνθαστον (ἐν ταῖς οἰκουμηνικαῖς λόγου χάριν συνόδοις), ὅπερ ἐστὶ θεῖον γνώρισμα· ἡ δὲ ψῆφος τῶν ποιμαινομένων ἔχει ἐν ταῖς τοιαύταις ἐκκλησιαστικαῖς πράξεσιν ἐξωτερικὴν μόνον σημασίαν καὶ κύρος ἀνθρώπινον.

Ὁμ. Γ. Ι.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΝ.

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε ἀριθ. 17).

Καίπερ δὲ κατάκαρδα ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίῳ ταύτῃ τοῦ υἱοῦ διαγωγῆς λυπηθεὶς, ὁμοῦς συνεχώρησε τὸ ἔγκλημα· ἀλλ' ὁ τὸ ἔγκλημα διαπράξας υἱὸς, τὴν τοῦ πατρὸς μετάνοιαν φοβούμενος συνωμοτεῖ καὶ αὐθις, ἀνακονοῖ εἰς τὸν στρατὸν τὰ παράβολα τοῦ πατρὸς βουλευματα, οἰκειοῦται τοὺς μάλιστα ἀποδοκιμάζοντας ταῦτα φυγάδας Ῥωμαίους, διεγείρει τοῦτε περὶ τοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ γενικὴν ἀποστασίαν. Ἐγερθεὶς ἐκ τῶν κραυγῶν ὁ Μιθριδάτης προσίπευσε μὲν εὐθὺς, ὅπως ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν στρατὸν τὴν πειθαρχίαν· ἀλλ' ἐκ αὐτοῦ εἰ πιστοὶ ἐγκαταλιπόντες αὐτὸν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς ἐναντίους, αὐτὸς δὲ μόλις ἐκφυγὼν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Οἱ ἐπαναστάντες τότε,

¹) Χωρὶς τούτων (τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων) Ἐκκλησία οὐ καλεῖται (Ἰγνατ. ἐπιστ. πρὸς Τραλλ. 2.) Ecclesiae ratio decurrit, ut ecclesia super episcopum constituitur, et omnis actus ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur (Κυπρ. ἐπιστ. 27). — Χωρὶς αὐτοῦ (τοῦ ἐπισκόπου) μὴ δύνασθαι μήτε ἐκκλησίαν ἢ χριστιανὸν τινα ἢ εἶναι ἢ ὄλως λέγεσθαι (Γραμ. Ἀνατ. Πατρ. ἀρθ. 10).

ἀναγορεύσαντες βασιλεῖα τὸν Φαρνάκην, προχωροῦσι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, πολλὰ ἐπιφέροντες κατ' αὐτοῦ ἐγκλήματα· ὁ δὲ, ἀφ' ὀφθαλμοῦ πύργου τὰ γινόμενα ὄρων, πέμπει πρὸς Φαρνάκην ἄλλους ἐπ' ἄλλους αἰτούμενος ἀσφαλῆ ἀποχώρησιν· ὡς δὲ οὐδεὶς ἐπ' ἀνήρχετο, ἀπεφάσιεν ἀμεταθέτως ν' ἀποθάνη, ὅπως προφυλάξῃ ἑαυτὸν τῆς εἰς Ῥωμαίους ἐκδόσεως. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀπὸ τοῦ περὶ τὰ ἀνάκτορα τείχους ὠνείδισε πικρῶς τὸν ἀγνώμονα υἱὸν, κατηράσατο αὐτοῦ φρικτὰς ἀράς καὶ ἐπεκαλέσατο τὴν τιμωρίαν τῶν θεῶν, οἷς ἠῤῥατο νὰ χαρίσῃσι τῷ Φαρνάκῃ υἱοὺς ὁμοίους αὐτῷ. Εἶτα δὲ, εὐχαριστήσας καὶ πέμψας εἰς τὸν νέον βασιλεῖα τοὺς ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυστυχίαις πιστοὺς αὐτῷ παραμείναντας καὶ τιμῶς ὑπηρετήσαντας, εἰσέρχεται εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ λαβὼν κινῆσθερ ἀεὶ συνεπήγετο περὶ τῷ ξίφει φάρμακον· αἱ δύο θυγατέρες αὐτοῦ Μιθριδάτης καὶ Νύσσα, ἡδὴ μεμνηστευμέναι τοῖς βασιλεῦσι τῆς Αἰγύπτου καὶ Κύπρου, ἰκετεύουσι νὰ προαποθάνωσι καὶ ἐμποδίσουσι τὸν πατέρα πίνοντα, ἕως ἐνέδοκε, πιούσαι δὲ τοῦ θανατηφόρου πόματος, προαπέθανον, ὡς ἐπόθουν. Τότε πίνοντας καὶ τοῦ Μιθριδάτου, δυστυχῶς δὲν ἐνήργησε τὸ φάρμακον ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἐκ νεότητος ἐν ἔξει δηλητηρίων γεγεννημένης κράσεως αὐτοῦ· ὅθεν ἐδέησε νὰ προσφύγῃ εἰς τὸ ἴδιον ξίφος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ξίφους τὸ ποθούμενον παρασχόντος, ἀποτείνεται πρὸς Βίτοιτον, ἀξιωματικὸν αὐτοῦ Γαλάτην, δεόμενος νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνος, παρασχὼν τὸ τελευταῖον δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ προφυλάξας τὸν ἐπὶ πολὺ τηλικαύτης ἀρχῆς αυτοκράτορα καὶ βασιλεῖα ἀπὸ τῆς πομπῆς τοῦ θριαμβοῦ, ἀφ' οὗ αὐτὸς κατέστησε δι' ἧς ἐποιεῖτο καταχρήσεως φαρμάκων καὶ ἀντιδότων ἀδρανῆς τὸ φάρμακον, προτιθέμενος ἀνοήτως νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τῶν ἄλλων φαρμάκων, χωρὶς νὰ προβλέψῃ τὸ κάκιστον καὶ σύνοικον τοῖς βασιλεῦσι φάρμακον, τὴν ἀπιστίαν στρατοῦ, παίδων καὶ φίλων. Ὁ Βίτοιτος οἰκτείρας ἀπῆλλαξε τοῦ ζῆν τὸν Μιθριδάτην (63 π. Χ.), ὅστις τὰ πλεῖστα τοῦ μακροῦ αὐτοῦ βίου ἔτη διήλθε κατὰ Ῥωμαίων βουλευόμενος καὶ πολεμῶν.

Ἡ τοῦ θανάτου τοῦ Μιθριδάτου ἀγγελία, πεμθεῖσα παρ' αὐτοῦ τοῦ Φαρνάκου, εἶρε τὸν Πομπήιον ἐπερχόμενον εἰς Πέτραν τῆς Ἀραβίας. Ἄπας ὁ στρατὸς μεγίστην ἠσθάνθη ἐπὶ ταύτῃ χαρὰν, καὶ ἔβουεν εὐχαριστήρια, ὅπως καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ, εὐαγγελία ἐορτάσαντες, ὡς ἀπὸ μεγάλου ἀπαλλαγέντες ἔχθρου. Ὁ Πομπήιος ἀνέβη εἰς Πόντον καὶ Ἀμισσόν. Ἐκεῖσε αὐτὸς ὁ Φαρνάκης πλεύσας μετὰ πολλῶν δώρων ἐκόμισε τὸν τοῦ πατρὸς νεκρὸν τῷ Πομπήιῳ, ὁ δὲ δεξάμενος οὐ μόνον διέταξεν, ἀλλὰ

καὶ ἐχορήγησε μεγαλοφρόνως, ὅπως θάψωσιν αὐτὸν βασιλικῶς, ὡς μεγαλοεργὸν ἄνδρα καὶ μέγαν βασιλέα, ἐγκαταθέντες τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν Σινωπῇ βασιλικούς τάφους. Τὸν δὲ Φαρνάκην ἀνεγνώρισε βασιλέα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, πλὴν τῆς ἐλευθέρως κηρυχθείσης Φαναγορείας πόλεως, ὡς πρώτης μὲν ἀποστάσης, γενομένης δι' αἰτίας τῆς τοῦ Μιθριδάτου καταλύσεως.

Ἀφῆγήθημεν πολέμους, μάχας, νίκαις, ἤττας, χωρῶν καταλήψεις, πόλεων ἀλώσεις, σφαγὰς, ἀρπαγὰς, καταστροφὰς ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ τῶν νήσων, ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα ἐπικράτειαί πολλαίς τοὺς δεσπότας ἤλλαξαν, πόλεις ἐξεπολιορκήθησαν, κατεστράφησαν, ἐπυρπολήθησαν, ἐλεηλατήθησαν, ἱερὰ κοινὰ ἐσυλήθησαν, τεχνῶν ἀριστουργήματα διηραγῆσαν. Παραδείγματα ἔστωσαν ἄτινα ὑπὸ Ἀριστίωνος καὶ Ἀρχελάου καὶ Σύλλας ἔπαθον αἱ Ἀθήναι καὶ ὁ Πειραιεύς, ἄτινα ὑπὸ Ἀρχελάου καὶ Ὁροβίου ἢ τότε ἀκμάζουσα ἐπ' ἐμπορίᾳ Δῆλος, ἄτινα ὑπὸ Σύλλας ἢ τὰ τοῦ Μιθριδάτου ἐλομένη πρώτη ἐν ταῖς Βοιωτίαι πόλεις τῶν Θηβῶν, Μακεδονία, Θεσσαλία, Βοιωτία ἐπὶ πολὺ τοὺς ξένους στρατοὺς διέθρεψαν λεηλατούμεναι. Παφλαγονία, Βιθυνία, Καππαδοκία, πᾶσα ἢ ἐντεῦθεν Μικρὰ Ἀσία τὰ πάνδενα ἔπαθον ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις ὑπὸ Μιθριδάτου καὶ Ῥωμαίων καταλήψεις καὶ τῶν πόλεων ἀλώσεις. Ἰδίως ἔπαθον ἢ τῶν Ἰλιείων πόλεις, ἢ Κύζικος, ἢ Ἡράκλεια, ἢ Ἀμισός καὶ ἄλλαι αἱ νῆσοι Ῥόδος καὶ Χίος, ὧν ἢ μὲν Ῥόδος δεινὴν ὑπέστη πολιορκίαν ὑπὸ Μιθριδάτου, ἢ δὲ σύμμαχος ἐκείνης καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἐνοῦσα Χίος, νυκτὸς ὑπὸ ἰσχυροῦ ἐκείνου στρατοῦ καταληφθεῖσα, ἀφοῦ ἐπλήρωσε ζημίαν διαγίλια τάλαντα, εἶδεν ἔπειτα καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς αἰχμαλώτους ἀναρπασθέντας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Πόντου διασκορπισθέντας. Ἀλλὰ τούτους ὁ Σύλλας μετ' ὀλίγον ἠνάγκασε τὸν Μιθριδάτην ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς Χίον, κηρύξας αὐτὴν ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον. Ἀφοῦ ὁ Μιθριδάτης κατεφορολόγησε καὶ παντοίως ἐκάκωσε, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀποτυχίαν, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν Ἀσίαν, ἐπέβαλε αὐτῇ καὶ ὁ Σύλλας κοινὴν ζημίαν διαμύρια τάλαντα, εἰς ὧν τὴν ἀπότισιν οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι αὐτῆς οὐ μόνον ὅ,τι εἶχον ἐξεποίησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς χρεὴ βαρέα ὑπέκυψαν. Ὅπως ὁ Σύλλας ἤρπασεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν βιβλιοθήκην, ἐσύλησε τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ ἀριστουργήματα ἐκ Δελφῶν, ἐξ Ὀλυμπίας καὶ ἐξ Ἐπιδαύρου, οὕτω καὶ οἱ παρὰ τῆς Ῥώμης ἄρχοντες ἤρπασον ἀναισχύτως ἀγάλματα καὶ εἰκόνας ἰδιωτικὰ καὶ ἱερὰ. Ὡστε ἐκ τῶν πολυεῶν τούτων κακῶν καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν εἰρημένων χωρῶν ἠλαττώθη, καὶ οἱ κάτοικοι ἐγέν-

οντο πένητες, καὶ ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία διεκόπησαν, καὶ ἡ ἐμπορεία ἀπενεκρώθη, καὶ ἡ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καλλιέργεια ἐπέστη καὶ αἱ χώραι αὐταὶ καὶ ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀπέκλιναν.

Ἀλλὰ διὰ τὰ τηλικαῦτα κακὰ κυρίως δὲν πρέπει νὰ αἰτιώμεθα οὔτε τὸν Μιθριδάτην, οὔτε τοὺς Ῥωμαίους, ἀμφοτέρους τῇ δυνάμει καταχρωμένους καὶ δίκαια καὶ καλὰ λακπατοῦντας. Οὗτοι, ἐξ ἀντιθέτων μερῶν φερόμενοι δορυκτῆρες, ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἀλλήλους συναντήσαντες συνεκρούσθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν, ἀδυνατοῦντες ν' ἀποκρούσωσιν αὐτοὺς, ἐμελλον πάντως ἐκ τῆς συγκρούσεως νὰ πάθωσιν. Ἄν δὲ ἤδυνάτουσαν ν' ἀποκρούσαι τοὺς ξένους, τὰς μὲν χώρας αὐτῶν παλαίστραν, αὐτοὺς δὲ τούτους τῆς πάλης ἄθλους ποιούμενους, ταύτης τῆς ἀδυναμίας οὐδένες ἄλλοι εἶναι οἱ κυρίως αἴτιοι, ἢ αὐτοὶ οὗτοι. Διότι ὅτε πάλαι διὰ τὰ σύμφυτα τοῖς Ἑλλήσι πάθη, διὰ τὰς ἰδιοτελείας καὶ τὰς διχονοίας Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι, οὐδὲν περισκοποῦντες, τὸν ὀλέθριον ἐκεῖνον ἐπολέμουσαν πρὸς ἀλλήλους πελοποννησιακὸν πόλεμον· ὅτε βραδύτερον οἱ τελευταῖοι τῶν Μακεδόνων βασιλεῖς, τοὺς καιροὺς παραγνωρίζοντες, ἐκ παντὸς τρόπου τῇ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν αὐτονομίᾳ ἐπεβούλευον· ὅτε, τυφλώττοντες, πρῶτοι Αἰτωλοὶ, ἔπειτα καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Ῥόδιοι καὶ ὁ τῆς Περγάμου Ἀτταλος προσεκάλουσαν συμμάχους καὶ ἀνεμίγνυσαν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος τοὺς ξένους Ῥωμαίους κατὰ τῶν θυμοφύλων Μακεδόνων· ὅτε οἱ Ἀχαιοὶ, τῶν ἀπάντων ἀπερίοπτοι, συνεμάχουν μετὰ τῶν πρὶν ἐχθρῶν αὐτῶν Μακεδόνων πρὸς ἀφανισμόν τοῦ μεγαλόφρονος Κλεομένηος καὶ τῆς Σπάρτης, τότε οἱ Ἑλληνες ἐλάνθανον ἑαυτοὺς καταστρέφοντες καὶ τὰς ὕλικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐξαντλοῦντες. Διὰ ταύτην δὲ αὐτῶν τὴν ὀλεθρίαν τυφλώσιν, ἀφ' οὗ μετ' οὐ πολὺ καὶ Ἀθηναῖοι, καὶ Λακεδαιμόνιοι, καὶ Μακεδόνες, καὶ Αἰτωλοὶ, καὶ Ἀχαιοὶ πολλὰ ἔπαθον κακὰ, πάντες ὁμοίως τὴν αὐτονομίαν ἀπολέσαντες, καὶ ἤδη ὑφίσταντο ἔτι τὰς ὀλεθρίας τῶν τότε ἀμαρτημάτων αὐτῶν συνέπειας, αἵτινες καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἐπεθάρυναν. Δορυκτῆρες, καὶ ἄνδρες καὶ λαοὶ, ὑπῆρξαν ἄεποτε τοὺς ἀδυνάτους καταστρεφόμενοι καὶ βιαίως συγχωνεύοντες, καὶ θέλουσαν ἔτι δυστυχῶς ὑπάρχει, ἐν ὅσῳ δι' ἀμάθειαν παραγνωρίζεται τὸ δίκαιον, τὰ δὲ τῶν ἐθνῶν νόμιμα διέπει τὸ τοῦ ἰσχυροτέρου δικαίωμα. Ὁ δὲ δορυκτῆτωρ Μιθριδάτης, ἐν αἷς ἐγένετο περιστάσεις ἐξεταζόμενος, ὅσον καὶ ἂν κακολογηταὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν Ῥωμαίων, ἴσως δὲν ἦτο ἐκείνων χειρότερος. Δὲν δεῖτε μὲν τὰς πράξεις αὐτοῦ, ξίφει πρὸς τὸν σκοπὸν βαδίζοντος, ἐθελαικρῆθις δι-

καισύνη, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερον τὰς τῶν Ῥωμαίων μετὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆ δόλω ἄμα χρωμένον· ὧν τὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκχύσιν ἂν ὁ Μιθριδάτης ἀνεχάιτισε καὶ, ἰδρῶν ἐπ' αὐτῆς μέγα κράτος, προήγεν ἦν Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐπεχείρησε τῶν ἐν Ἀσίᾳ πρὸς τὸ ἐλληνικώτερον συγγένευσιν, ἴσως ὁ ὑπὸ Μιθριδάτου μᾶλλον, ἢ ὑπὸ Ῥωμαίων, ἐκτιμώμενος καὶ ἐν τε τῇ αὐτῇ καὶ τοῖς συμβουλίαις αὐτοῦ παρεδρεύον ἑλληνισμὸς, ἴσως ὀριστικῶς ἦθει, λεν ἐν ταῖς χώραις ταύταις προῖμώτερον κατισχύσει, καὶ, τὴν μακρὰν Ῥωμαϊκὴν ἐπίδρασιν ἀποφυγῶν, ἄμα δὲ καὶ προσλαβὼν τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ δύναμιν, γνησιωτέρους καὶ ὠραιότερους παραγάγει ἐνταῦθα καρπούς. Ἄλλ' ἀποδώμεν καὶ ἡμεῖς εἰς σκοποὺς τῆς θείας Προνοίας τὴν τῶν Ῥωμαίων πανταχοῦ ἐπικράτησιν.

Ὅτι δὲ ὁ Μιθριδάτης πρῶτως συνέλαβε καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐπικρατοῦσαν ἔνοιαν ἔσχε τὴν διὰ παντὸς μέσου ἀνδρῶσιν εὐρυχώρου μοναρχίας, ὅποιας ἀνδρῶσαν Κύρος καὶ Ἀλέξανδρος, τοῦτο βεβαιοῦσιν πάντα τὰ ἔργα καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ. Διότι ἐν τούτῳ πᾶν ἀνθρώπινον μεγαλεῖον καὶ κλέος τιθεῖς διὰ παντὸς μόχθου καὶ κινδύνου τὴν κατόρθωσιν αὐτοῦ ἐπεδίωξεν. Ἐντεῦθεν τοσοῦτον ἐπολέμησε πρὸς τε ἄλλους αὐτῷ ἀντιπράσσοντας καὶ πρὸς Ῥωμαίους· ἐντεῦθεν τοσοῦτον σφοδρὸς τὴν ὀργὴν καὶ γαλεπὸς πρὸς πάντα ὑποπτον αὐτῷ καθιστάμενος, ὡς ἀντενεργοῦντα, ἔστω καὶ οἰκειότατον. Ἀλλὰ τηλικούτων προθέμενος σκοπῶν εἶχεν ἄρα γε καὶ τὰ εἰς ἐπίτευξιν αὐτοῦ ἀπαιτούμενα φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τύχης προσόντα; Πάντες τοῦ ἀνδρὸς οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ περιπέτειαι ἀπέδειξαν ἔκτακτον ἰσχύον καὶ σώματος, καὶ διανοίας καὶ θελήσεως. Γενόμενος δὲ τὸ μὲν σῶμα φύσει μέγας καὶ ἰσχυρὸς διὰ τῆς ἀσκήσεως εὐρωστώτατος ἀπέβη καὶ ἐπιδειξιώτατος· τὴν δὲ ψυχὴν ἀγγίχοντες τε ἄμα καὶ ὀξύνους, καὶ φαντασίας ζωηρᾶς, καὶ μνήμης σπανίας, πρὸς δὲ καὶ φύσει φιλότιμος καὶ ἄφοβος, δι' ἧς ἐν ταῖς ὑψηλοῖς αὐτῷ ἐλληνικαῖς ἀποικίαις προσέλαβεν ἐλληνικῆς παιδείας, θαυμασιῶς ἐπαιρούσης τὰ τε φρονήματα καὶ τὰ συναισθήματα, πᾶσας τὰς ἀγαθὰς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διαθέσεις θαυμασιῶς ἀνέπτυξεν, ἀποβάς μεγαλεπήβολος, διορατικὸς, πολυμήχανος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ, πλήρης δραστηριότητος καὶ σπανίας ψυχῆς σταθερότητος καὶ ἀκλονήτου καρτερίας. Ὅθεν ἐν ταῖς μάχαις διὰ τοῦ ἡρωικοῦ ἀναστήματος φόβον εἰς τοὺς πολεμίους ἐνέπνευε, θαυμασιῶς δὲ ἀντέτεχε πρὸς πάντα κόπον καὶ ταλαιπωρίαν μαχόμενος, διώκων, ἢ φεύγων· μέχρι γήρατος ἀριστα καὶ ἠκόντιζε, καὶ ἴππευε, καὶ χίλια στάδια τὴν ἡμέραν διήνυσεν, ἀλλάσσων

τοὺς ἴππους κατὰ διαστήματα, καὶ ἄρμα διώκει ὑπὸ δεκαεξί ἴππων ἐλκόμενος. Ἄτε δὲ καὶ προσωπικῶς ἀνδρῆτος ὧν καὶ στρατηγῶν διεκινδύνευε, καὶ ὡς στρατιώτης παραδόλως ἐξετίθετο, δι' ὃ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν πολεμίων, ὡς καὶ ἐξ ἐπιβούλων, ἔλαβε τραύματα, δι' ἃ ὁμοῦς οὐδόλως τοῦ σκοποῦ ἀπεστράπη. Ἀλλὰ καὶ φύσει ἀρχικὸς ὧν ἐπιτηδείως ἐκυβέρνησεν, καίπερ αὐθαιρετώτερον, κράτος ἐκτεταταμένον καὶ ἐκ πολλῶν ἐθνῶν σύμμικτον. Ἐλάττωμα δὲ οὐ μικρὸν τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας ἀκολαστώτερον, ὧν πλείστας μὲν ἔλαβε, πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐγέννησεν· ἀλλὰ τὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ διαθέσεις ἐσκότισε καὶ τὸ τοῦ ἥθους φιλόποπτον καὶ ὠμόν, ἐξ οὗ καὶ τὴν μητέρα καθείρξας ἐθανάτωσε, καὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ τρεῖς υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας, καὶ εἰς τὴν παράνομον τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων σφαγὴν προήχθη. Ἑλληνικῆς δὲ μορφώσεως μετασχῶν καὶ εὐγλωττος ἀπέβη, καὶ μουσικῆς καὶ τῶν καλῶν ἐν γένει τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν φίλος. Ἰδίως δὲ, ὡς εἶπομεν, ἡσχολήθη περὶ τὴν φυσικὴν τῶν φυτῶν ἱστορίαν, καὶ περὶ τὰ δηλητήρια καὶ τὰ ἀντίδοτα αὐτῶν, χρῆσιν ἐκατέρων ποιούμενος κατὰ ἐνδεχομένης δηλητηριάσεως· καὶ περὶ ἱατρικὰς δὲ ἐρεῦνας διέτριβεν, ὡς τὰ διαταγῇ αὐτοῦ συνειλεγμένα ἱατρικὰ βιβλία, ἄπερ ὁ μὲν Πομπήϊος μετὰ τῶν ἄλλων πολυτίμων λαφύρων εἰς Ῥώμην ἐκόμισεν, ὁ δὲ ἀπελευθέρως αὐτοῦ Ἀθηναῖος μετέφρασε, μαρτυροῦσιν. Ἐγίνωσκε δὲ γλώσσας εἴκοσι καὶ δύο, ὡστε πρὸς ἕκαστον τοῦ πολυεθνοῦς αὐτοῦ κράτους ὑπήκουον εὐχερῶς ἐν τῇ ἐκείνου γλώσσῃ ὠμίλει.

Φύσει λοιπὸν καὶ ἐπιμελεῖς τοιοῦτος ὁ Μιθριδάτης γενόμενος δὲν ὠρέχθη πραγμάτων ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ δύναμιν· ἦτε ἐπιμονὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀνάματος δραστηριότης, πολλαῖς καταστραφέντος καὶ πάραυτα μετὰ νέων δυνάμεων ἀναφανέντος, μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὸν εἰς ὧν ἀπέβλεψε μέγαν σκοπὸν. Τοῦτο δὲ προσμαρτυροῦσι καὶ αὐταὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ· διότι ὑπέταξε τοὺς περὶ τὸν Καύκασον λαοὺς καὶ τοὺς Σκύθας μέχρι Ὀρέκης, ἀντέστη εἴπερ τις καὶ ἄλλος πρὸς τοὺς κοσμοκρατορίαν ἐπιδιώκοντας Ῥωμαίους, κατέλαβε πολλαῖς Παφλαγονίαν, Βιθυνίαν καὶ Καππαδοκίαν, ἐλεηλάτησε τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἀσίαν, ἔπειθε πολυαρίθμους στρατοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρ' ὀλίγον ἐξεδίωκεν αὐτῆς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐνίκηθη μὲν πολλὰκις, ἀλλ' οὐδέποτε οὔτε τὸ φρόνημα ἐταπεινώθη, οὔτε τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ ἀπέστη. Ἐνίκηθη μὲν, ἀλλὰ μόλις, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν ἀκμῇ τῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως ὄντος καὶ ἀριστα καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένου ἔθνους τῶν Ῥωμαίων,

οἵτινες εἶχον ἤδη νενικημένους Καρχηδονίους, Ἰσπανοὺς, Μακεδόνας, Ἕλληνας, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρίστων στρατηγῶν Σύλλα, Λουκούλλου καὶ Πομπηίου, ἐν ᾧ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐνίκησε Κάσσιον, καὶ Ἀκύλιον, καὶ Ὀππιον, καὶ Μουρήναν, καὶ Κότταν, καὶ Φάβιον καὶ Τριάριον. Ἐνίκηθη, ἀλλ' ἀφ' οὗ πάντα τὰ ἀνθρώπων δυνατὰ ἔπραξε, καὶ οὐδὲν κατὰ Ῥωμαίων ἀφῆκεν ἀπειρατον, ὡς καὶ πρὸς Σκύθας καὶ Θρᾶκας διατηρῶν σχέσεις, καὶ πρὸς τὸν ἐν Ἰσπανίᾳ ἔξοχον στρατηγὸν Σερτώριον συμμαχίᾳ, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς τῶν Ῥωμαίων πολέμιους πειρατὰς τῆς Κιλικίας συνεννοηθείς.

Ἄν δὲ μεθ' ὅλα ταῦτα τοῦ σκοποῦ ἀπέτυχεν, ἀπέτυχε, διότι, πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀπὸ τῆς τύχης ἐναντιώμασιν, ἐν οἷς μάλιστα καὶ ἡ τοῦ Φαρνάκου συνωμοσία, οἱ πρὸ ὀλίγου ὑπ' αὐτοῦ ὑποταχθέντες διάφοροι λαοὶ δὲν ἦσαν ἐτι συγκεχωρευμένοι εἰς ἓν ὅλον συμπαγὲς καὶ ὁμοίμορφον, οὐδὲ διεῖπον αὐτοὺς οἱ τοὺς Ῥωμαίους πανταχοῦ θριαμβεύοντας ἀναδείξαντες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὀργανισμοί· προσέτι δὲ καὶ διότι, ὅπως πρότερον ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ τότε ἐν Ἀσίᾳ καὶ οἱ ἀσθενέστεροι αὐτῆς ἡγεμόνες καὶ οἱ ἰσχυροὶ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν Πάρθων βασιλεῖς δὲν προεῖδον ἐγκαίρως τὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπικείμενον πᾶσι κίνδυνον, ἀλλὰ τυφλώπτοντες, ἢ φθονοῦντες, ἠδιαφόρου καὶ οὐδεμίαν τῶ Μιθριδάτῃ παρέχον βοήθειαν, ἕως οὗ πάντες ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεστράφησαν. Ἄν λοιπὸν ταῦτα, ἀπὸ τῆς τύχης μᾶλλον, ἐπέστησαν τῶ Μιθριδάτῃ εἰς τὴν τοῦ σκοποῦ ἐπίτευξιν, τοῦτο οὐδόλως ἀφαιρεῖ τὴν δόξαν τοῦ ἀνδρός, ὡς μεγάλου βασιλέως καὶ ἐξόχου πολιτικοῦ καὶ στρατηγοῦ. Καὶ ἐν τοῖς πάλαι καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἄριστοι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς ἐκ δυσμενοῦς τύχης δὲν ἐπραγματώσαν τὰς μεγάλας αὐτῶν βουλάς, προτελεούτησαν δὲ αὐτοκτονήσαντες, ἢ μαχόμενοι, ἢ εἰς αἰχμαλωσίαν περιπεσόντες. Ἀρκεῖτωσαν εἰς παράδειγμα μόνον Ἀννίβας, καὶ Πύρρος, καὶ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς καὶ Ναπολέον ὁ Α'· ἀλλ' ἡ ἱστορία οὐδέποτε ἠρνήθη αὐτοῖς τὸ μεγαλεῖον τῶν χαρακτηρισάντων τὸν βίον αὐτῶν φρονημάτων καὶ τῶν ἐκτάκτων ἀγώνων, δι' ὧν τοὺς σκοποὺς αὐτῶν ἐπέδιωξαν. Δικαίως ἄρα καὶ τῶ Μιθριδάτῃ ἡ ἱστορία ἀπονέμει τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου. Ὅτι δὲ τῶ ὄντι μέγας ὑπῆρξε, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ Ῥωμαῖοι τοῦτο ἀπέδειξαν, πρὸς τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀλαλάξαντες καὶ θυσίας καὶ εορτὰς ἐπιτελέσαντες, ὡς ἀπὸ μεγίστου ἐχθροῦ ἀπαλλαγέντες.

Ἐν Χίω, 187 . .

Γ. Σ.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑΤΑ ΕΝ Τῆ ΕΚΘΕΣΕΙ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ. — Ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς προσεχοῦς διεθνοῦς ἐκθέσεως τῶν Παρισίων τῷ περιλαμβάνοντι ἔργα τῶν καλῶν τεχνῶν ἐκτεθήσονται ἐν τῷ ἑλληνικῷ διαμερίσματι τὰ ἐξῆς καλλιτεχνήματα.

Γραφικῆς ἔργα τὰ ἐξῆς. Νικηφόρου Λύτρα ελαιογραφία: 1) Ἀρπαγὴ νέας κόρης· 2) ἡ ὄρφανή· 3) τὸ φίλημα· 4) ὁ πυρπολητῆς Κανάρης· 5) ἡ παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιάς· 6) μαγειρεῖτον· 7) νεαρὰ ὄρφανή.

Ν. Γκρίξ η ελαιογραφία: 1) Κεφαλή Ἀραβος· 2) τέλος ἀβραβῶνος ἐν Ἑλλάδι· 3) ἡ τέχνη παίζουσα.

Ἰωάννου Ἀλταμουόρη ελαιογραφία εἰκονίζουσα τὴν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Πάππα ναυμαχίαν τοῦ Μικούλη.

Α. Οἰκονόμου ελαιογραφία δύο ὧν ἡ μὲν παριστᾷ μικρὰν κόρην ἐν παραθύρῳ, ἡ δὲ προσωπογραφίαν.

Π. Δ. Πανταζῆ ελαιογραφία 12 αἱ ἐξῆς. 1) Σκληρὰ ἀνάγκη· 2) νεκρὰ φύσις· 3) κλοπή· 4) σκέψις· 5) ὁ ἔππος τοῦ νέου λιμένος· 6) αἱ ὄθνες τοῦ Βλάγκμεμπεργ· 7) Ὁμίχλη ἐν ταῖς βορείαις θαλάσσαις· 8) ὑπὸ τὰς μηλέας· 9) βράχοι· 10) δρόμος μεταξὺ τῶν ὄρεων· 11) ἀπρίλιος· 12) μάτιος.

Χ. Παχὺ ελαιογραφία: 1) Ὁ Σαμουὴλ καὶ οἱ πέντε ἐν Κοῦγκι τοῦ Σουλίου· 2) τοποθεσία ἐν Κερκύρᾳ· 3) ἀγροτικὴ ἄποψις ἐν Κερκύρᾳ· 4) ἡ πανσέληνος τοῦ μαρτίου· 5) δύσις ἡλίου ἐν Κερκύρᾳ.

Δ. Φαλιέρου ὕδρογραφία ἐπανόγραμμα τῶν Ἀθηνῶν.

Δ. Κόλλα εἰκόνες ἐπὶ ἑλεφαντοκοκκάλου. 1) Ὁ μουσικός· 2) ἡ Παναγία τοῦ Ῥαφαήλ· 3) πίστις εἰς τὸν Θεόν· 4) ἡ Παναγία μετὰ τοῦ Χριστοῦ· 5) ἡ οἰκογένεια τοῦ Καρόλου.

Ι. Καλλονᾶ ελαιογραφία τῆς κρητικῆς σχολῆς. 1) Τὸ πιστεύω· 2) τὰ Θεοράνια· 3) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς ἀναστάσεως.

(Ἄλ' ἑτεῖα).

Ὁ ὑπεύθυνος Ε. ΠΑΠΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ καὶ Σ^α.